

muaLLiMOV FORUM

KADROVSKA POLITIKA I OBRAZOVNI SISTEM ISLAMSKE ZAJEDNICE

Rifat FETIĆ

Obrazovni sistem Islamske zajednice je, bez sumnje, najvažniji segment islamskoga djelovanja. Posmatrajući razvoj ovog sistema može se u dobroj mjeri ocijeniti dinamika razvoja Zajednice u cjelini. Ako znamo da je kadrovska politika svakog organizacionog sistema najbitniji element njegovog uspješnog funkcioniranja, onda je jasno zašto je obrazovni sistem kao kadrovski resurs tako vazan za funkcioniranje i razvoj Zajednice.

U posljednjih petanaestak godina dogodile su se značajne kvalitativne i kvantitativne promjene u obrazovnom sistemu Islamske zajednice u BiH. Tokom agresije na BiH, u izvanrednim uvjetima svih oblika društvenoga života, formirane su nove medrese i islamske pedagoške akademije, koje su posljednjih godina transformirane u islamske pedagoške fakultete. Ovog časa u okviru IZ-e u BiH egzistira 8 medresa, jedna bošnjačka gimnazija, dva islamska pedagoška fakulteta, Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, a u toku je postupak osnivanja Islamskog fakulteta u Zagrebu. Na visokoškolskim ustanovama pokrenuti su postdiplomski studiji i otvorena mogućnost dovršetka akademske karijere najvećeg ranga – sticanja zvanja doktora nauka.

Rijaset IZ-e je formirao radnu grupu koja treba da uradi projekt osnivanja islamskog univerziteta unutar IZ-e. Imajući u vidu činjenicu da su na području koje danas pokriva IZ u BiH do početka 1992. godine egzistirale samo dvije medrese (GHM u Sarajevu i Isa-beg medresa u Novom Pazaru) i Islamski teološki fakultet u Sarajevu, ovo se doimlje kao impozantan razvoj odgojno-obrazovne infrastrukture. Ovaj brzi razvoj fascinira tim prije što je postignut za svega petanaestak godina. Pridodamo li ovome i uvođenje vjeronauke u osnovne i srednje škole, što također predstavlja dio infrastrukture obrazovnog sistema, onda se on doimlje glomaznim. Jesu li ovako snažnu ekspanziju infrastrukture obrazovnog sistema IZ-e pratili projekcija i razvoj kadrova koji bi podržavali njegovo funkcioniranje? Jesu li planiranje kadrova i kadrovska politika IZ-e bili osnov za planiranje razvoja obrazovne infrastrukture unutar IZ-e?

Ko u IZ-i ili u društvu općenito zna broj studenata koji su okončali studij ili trenutno studiraju na islamskim univerzitetima od Malezije, Indije, Pakistana, Kuvajta, Emirata, Saudijske Arabije, Jordana, Irana, Sirije, Egipta, Turske, Libije, Sudana, Tunisa, Maroka, pa do islamskih univerziteta u Evropi i Americi? Koliko ih je okončalo studij i koliko se njih vratilo u BiH završivši neki islamski fakultet? Znamo samo da se radi o nekoliko stotina studenata. Samo na prvi pogled se čini da ova činjenica nema nikakve veze sa obrazovnim procesom unutar IZ-e. Ovo se itekako dotiče djelovanja IZ-e, posebno kad su u pitanju *tržište rada* i popuna radnih mjesta u IZ-i. Naime, velika većina onih koji steknu zvanje profesora islamskih znanosti, u ili izvan obrazovnog sistema IZ-e vidi svoje radno mjesto u nekom džematu, na katedri

vjeronauke, u školi za nastavnika ili odgajatelja u medresi, predavača na fakultetu ili službenika u nekoj drugoj instituciji IZ-e.

Spram ovih činjenica i procesa koji su pratili razvoj obrazovnog sistema IZ-e postojali su različiti ukloni, i to upravo unutar same Zajednice. Prevaladala su dva stajališta.

Zagovornici prvog stajališta tvrde da je dobro što su osnovane nove medrese te da je potrebno osnovati što više srednjih i visokih islamskih škola unutar IZ-e kako bi što više učenika *prošlo* kroz medresu te da to automatski ne znači da će oni nužno biti kandidati za radna mjesta unutar IZ-e. Ovim se poboljšava vjersko-odgojni profil pripadnika IZ-e koji će kasnije svoju karijeru nastaviti u različitim segmentima društva (privredi, obrazovanju, zdravstvu, državnoj upravi itd.). IZ opravdano može imati interes da se što više njenih pripadnika školuje u obrazovnim ustanovama IZ-e te da potom budu uključeni u sve tokove društvenog života. Istovremeno, iz velikog broja onih koji pohađaju islamske škole stvara se velika kadrovska osnova iz koje je moguće vršiti odabir kvalitetnih kadrova za potrebe IZ-e.

Zagovornici drugog stajališta tvrdili su da su većina medresa i islamskih pedagoških akademija formirane u izvanrednim, ratnim uvjetima te da je ta činjenica uvjetovala neuređenost obrazovnog sistema u njegovoj formi i sadržaju. Srozani su kriteriji, izgubljen kvalitet u odabiru kandidata za medrese, a samim tim i za fakultete. Pojavio se izuzetno velik broj onih koji su završili medresu i islamski fakultet, sa različitim i često oprečnim sadržajem onoga što su studirali. Različite škole fikha, pa čak i akaida, kao i različite metode rada i djelovanja u džematima i drugim prostorima islamskoga djelovanja nerijetko izazivaju nesporazume među pripadnicima IZ-e. Lokalne regije unutar IZ-e počele su se zaokruživati u posebne cjeline, a ovo zaokruživanje posebno je došlo do izražaja formiranjem školskih ustanova unutar pojedinih regija. Zaustavljen je prohod kadrova iz jedne regije u drugu unutar IZ-e. Imami se više međusobno ne poznaju, jer žive, školuju se, odrastaju i rade na području svoje regije i nemaju osjećaj jedinstva i zajedništva Islamske zajednice. Osnivajući medrese u našim gradovima, mi se svjesno ili nesvjesno odričemo javnih srednjoškolskih ustanova i ovaj javni prostor prepuštamo drugima.

Jesu li su ova dva koncepta potpuno suprostvaljeni jedan drugom? Je li ih u ovoj fazi moguće pomiriti dobrom strateškom i taktičkom politikom razvoja obrazovanja unutar IZ-e?

Konačno, pitanje programa i sadržaja rada obrazovnih ustanova unutar IZ-e iznimno je važno za ovu raspravu. U svim uređenim sistemima programe za prizvodnju i projekciju novog proizvoda diktira tržište. Ako je unutar sistema IZ-e tržište radne snage radno mjesto imama, hatiba i muallima (seoski, gradski džemat, džemat u dijaspori itd.), vjeroučitelja, nastavnika u medresi ili na fakultetu i sl., onda je logičano da se programi rada obrazovnih ustanova prave na osnovu zahtjeva tržišta. Rijaset IZ-e trebao bi, na temelju informacija od VP službe i ureda muftija, definirati projektni zadatak: Kakav profil je potreban kad su u pitanju oni koji završe islamske škole da bi zadovoljili zahtjeve islamskoga djelovanja u savremenom dobu? Na temelju jasno postavljenog projektnog zadatka, moguće je uraditi program rada obrazovnih ustanova, e da bi one mogle *proizvesti traženi proizvod*. Ovdje se, svakako, podrazumijeva i sve ono što se danas naziva doškolovanjem i stručnim usavršavanjem. Inspeksijski organi IZ-e bi pratili, mjerili i ocjenjivali poštuje li *proizvođač* utvrđene standarde i postižu li se planirani rezultati na radnim mjestima. Inspeksijski nalazi bi trebali biti osnov za korekcije planova i programa. Ovo je put koji garantira kvalitetnu osnovu uspješne kadrovske politike IZ-e, i ne samo nje. Istovremeno, to je garancija da će se izoštriti kriteriji unutar samog obrazovnog procesa i podići na očekivani nivo.

Jesmo li na dobrom putu?

SISTEM UVEZAN PO VERTIKALI - TRAŽI SE

Sead SELJUBAC

Čitajući uvodni tekst u raspravi o „kadrovskoj politici“ i „obrazovnom sistemu“ Islamske zajednice u BiH nisam se mogao oteti utisku da i sam naslov teksta, pored niza direktno postavljenih pitanja, sadrži dodatnu provokaciju na koju se vrijedi osvrnuti, postavljajući, naravno, nova pitanja, a bez pretenzije da se na njih ponudi adekvatan ili bilo kakav odgovor. Ta pitanja bi bila:

- 1) Postoji li osmišljena kadrovska politika u Islamskoj zajednici?
- 2) Da li je ono što nazivamo obrazovnim „sistemom“ uistinu sistem, koji funkcioniše u skladu sa značenjem tog pojma?

Da postavim ova pitanja me je ponukao niz realnih problema sa kojima se svakodnevno susreće Zajednica u cijelosti, pa i obrazovni sistem u njoj. Jedan od tih problema je nedostatak tzv. koordinacije po vertikali. Očito je da smo dio šire zajednice koja muku muči sa istim problemom. Uvođenje devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja popraćeno je faznom izradom pro-

grama „nakazā“/naknadno, a onda i udžbenika. Tada nije postojala prethodna vizija o tome šta ta vrsta reforme znači u konačnici, a ne postoji ni sada. Još se tražimo.

Suvišno je ovdje dodavati problem nedostatka programa koji bi pratio vertikalu obrazovanja u cijelosti, od predškolskog do visokog. Posljedice se osjećaju, po horizontali. Zavodi za zapošljavanje i zavodi za statistiku nude evidentne dokaze tapkanja u mraku i lutanja po neizvjesnosti. Svake godine iznova se postavlja pitanje suvišnih zanimanja koja ne bi trebalo više forsirati, ili katedri koje bi trebalo privremeno zalediti...

U Islamskoj a i široj zajednici je nedavna rasprava o uvođenju vjeronauke u predškolske ustanove bila dovedena do usijanja i na površinu izbacila svu složenost našeg neslaganja o mnogim starim ali i novim projektima u sferi odgoja i obrazovanja. Da u ovaj osvrt uvedem i taj pojam, koji se nesretno zaobilazi, pojam odgoja.

Do sada je proces odgoja i obrazovanja imao „rupu“ u vertikali. Ona se

zove osnovno obrazovanje. Zajednica je imala, u zadnje vrijeme, „svoja“ obdaništa, u kojima se nastojalo, sa više odgojnih sadržaja usklađenih sa zahtjevima vjere, djetetu ponuditi temelj na kojem bi se moralo nastaviti sa građenjem zaokruženog sistema vrijednosti u kontinuitetu. Ovom prilikom nećemo postavljati pitanje koliko smo, u zadnjih deset godina, imali takvih obdaništa, igraonica, prihvatilišta, cjelodnevnih boravaka, ili kako su se sve zvale te radionice... Bilo ih je.

Nakon njih imamo medrese. Između toga ništa.

Ovdje ne treba miješati vjeronauku kao formu. Nju ostavimo kao dio općeg obrazovanja. Govorimo o odgoju i obrazovanju u Islamskoj zajednici.

Je li došlo vrijeme da počnemo razmišljati o osnovnoj školi kojoj bi osnivač bila Islamska zajednica, a koja bi trebala naći svoj prostor u svim većim gradovima u Bosni i Hercegovini?

Ukoliko bi se ta praznina popunila imali bismo otvorenim mnogo opcija:

- a) Mogli bi se uskladiti programi odgoja i obrazovanja po vertikali, bez praznina, u kontinuitetu, obdanište-fakultet;
- b) Pripadam onoj grupi ljudi koja ima stav da medrēsā nikada nije previše. Posebno kada se uzme u obzir činjenica da ne daju zvanje, nego, kao gimnazije, osposobljavaju za nastavak školovanja, a nude odgoj i vođenje u najkritičnijoj dobi života mlade osobe. Programi medresa bi, kao nastavak na programe osnovne škole, imali izvjesniju i konkretniju sadržinu.
- c) U tom slučaju bi programi fakulteta čiji je osnivač Islamska zajednica mogli biti sretni nastavak tog procesa.

Navedene promjene bi u velikoj mjeri odredile i definisale potrebe za kadrovima. Kad je riječ o tome onda se ne treba zanositi idejama da se moraju „zbrinuti“ svi ljudi koji studiraju islamske nauke u Bosni i Hercegovini ili izvan nje.

Zajednica će morati prestatu da na sebe preuzima teret koji ne može ponijeti. Uporedo s tim će trebati ozbiljnije poraditi na nekoliko projekata:

- 1) Angažman postojećih stručnjaka sociološkog profila koji bi napravili široku i ozbiljnu studiju i analizu postojećeg stanja u oblasti kadrova. Ta studija bi bila dobra osnova za dugoročni plan u toj sferi.
- 2) Morali bi se izraditi konkretniji i strožiji kriteriji za angažman kadrova u Islamskoj zajednici s kojim bi, na najjednostavniji način, putem elektronskih medija i štampe, bili upoznati svi oni koji sebe vide kao buduće subjekte odgoja i obrazovanja. Time bi obrazovanje kao „tržište“ bilo zaštićeno od nekontrolisanog priliva kadrova neizvjesnog kvaliteta.
- 3) Pristupne provjere stručnosti, uz pomoć iskušanih instrumentarija poznatih u svijetu, mogu pomoći i u ovoj oblasti. Ne treba od njih bježati.

- 4) Sistem dokazivanja stručnosti kroz period stažiranja i na kraju stručnim ispitom bi se trebao dodatno definisati jer omogućava da se napravi još jedna korekcija u angažmanu, ukoliko za to bude postojao opravdan razlog.
- 5) Sistem praćenja rada, vrednovanja i ocjenjivanja je oblast na kojoj nemamo uređeno stanje, a i to ostavlja prostor za stalno propitivanje nivoa stručnog usavršavanja radnika.

Koliko imamo profesora u odgoju i obrazovanju koji godinama rade taj posao a nisu napisali ni jedan stručni rad u oblasti za koju su odgovorni?

U cijeloj ovoj priči se nameće još jedno pitanje – pitanje instituta. Njih imamo premalo. Upitna finansijska opstojnost nije dovoljno opravdan razlog za to. Uvijek se nađe put do sredstava. A trebaju nam. Radi istraživanja i iznalaženja odgovora na ova silna pitanja.

SIRAT-ĆUPRIJA

Šefko TINJAK

Islamsko obrazovanje usklađeno prema zahtjevima protoka civilizacijskih kretanja i potpune jasne svijesti o pokornosti Allahu dž.š. unutar njih, jedan je od osnovnih načela egzistiranja čovječanstva uopće, budući da se kao takvo prepliće sa drugim i drugačijim, a potom i komparira kao neupitna vrijednost na vrlo otvorenoj i uskovitlanoj svjetskoj sceni, kako u domenu naučnih saznanja, tako i u društveno-sociološkim bitnostima, ali i ekonomije i politike kao najprijemčivijih materijalističkih težnji.

Bez pretjerivanja u kontekstu razmatrane teme bjelodano se kao početna teza pred nas postavlja univerzalno načelo islama izraženo kroz kur'anske ajete o poslanju Muhameda a.s. te konačnog cilja njegovog djelovanja na ovom svijetu, izgradnje morala i zadovoljenje prava i pravde kao osnove u svakoj potki ljudskog promišljanja i želja, bez kojeg bi na svakom zemljanom meridijanu život bio čisti besmisao, apsurd primjeren instinktu animalnih

bića. Obrazovanje unutar Islamske zajednice, dakako, ne može se promatrati kao segmentirano geografsko-društveni pojam, budući da njegovo ishodište i razvoj u našoj zemlji historijski nije kao takvo razvijeno. Naprotiv, zahvaljujući snazi njegovog univerzalnog značenja bilo je osnovni motiv da ga naši preci i prihvate kao tkavog. Zbijeni u, nikad čovjeka dostojne, okove komunizma, danas po inerciji vlastitog pamćenja dolazimo u islamu nepozantu dilemu da li je potrebno šest medresa u Bosni i Hercegovni i da li je na «tržištu rada unutar Islamske zajednice» pojava viška kadrova.

Pitanje o «višku kadrova» zapravo prokazuje jedno potpuno drugo pitanje u načinu djelovanja islamskih obrazovnih institucija u našoj zemlji.

Naprосто u njemu se jasno iščitava dilema njegovog predlagачa o intelektualnom zamoru razumijevanja pozicije bosansko-hercegovačkih muslimana i nemoći percipiranja kada i kadera i vlastite odgovornosti unutar njega.

Ljudski je trud i iskren nijet u istrajavanju jekina i ovozemaljskog emaneta. Pojedinačni domet pojedinca (poslovni, ekonomski, intelektualni i svaki drugi) nije i krajnji domet zajednice. Ezberleisanje ili poimanje načela nije krajnji cilj islamskog obrazovanja, naprotiv ono je tek početak u pravilnom implementiranju čovječanstvu zadatog cilja. Uvijek divno zvuče Omerove riječi o gradnji puta i najudaljenijoj kozi, no put do početka izgradnje tog puta je prepun znoja i truda.

Stoga, pozicija islamskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini tek je početak našeg izdizanja u čovjeku primjereno dostojanstvo. Kada bi u našoj zemlji bilo još ovoliko obrazovnih institucija bilo bi malo i odnosu na našu potrebu, bile bi nedostatne da premostimo izgubljeno slobodu promišljanja u proteklom stoljeću. I dan danas akutan problem Bošnjaka je nerazumjevanje pojma slobode u njenom punom značenju sa svim odgovornostima i pravima. Nažalost, tek u našim institucijama, ne baš onoliko

koliko bi smo to htjeli, ne baš onoliko koliko bi trebalo, ali ipak postoji ambijent razvijanja svijesti i odgovornosti o takvoj slobodi. Stoga smatram da je pitanje o potrebi postojanja naših obrazovnih institucija izlišno i na njegovom upražnjenom mjestu trebalo bi stojati pitanje odgovornosti, morala, efikasnosti i tačnosti. Umjesto takve dileme smatram da bismo trebali dosljedno i odgovorno definirati uspješnost i efikasnost nastavnih planova i programa, nastavnog osoblja na kraju svakog semestra ili tromjesečja i prihvatati iz dana u dan nove i efikasnije programe ali i kadrove.

Za razliku od minulih historijskih epoha kada je ukupno čovječanstvo makar na našim prostorima imalo istančan odnos prema moralu, rzu i obrazu, mi se danas suočavamo sa profesionalizmom čak i unutar Islamske zajednice u kojem muderris može priuštiti sebi luksuz da bude samo muderris i ništa više, da naši vrhunski intelektualci ne osjećaju potrebu za malim sredinama, za male probleme malog čovjeka, da službenici IZ-a umjesto punog emanta čuvaju poziciju ili blizinu i dobar utisak prema višim instancama i službenicima u hijerarhiji. Takav način djelovanja i rada bez samokontrole, bez rezimiranja i sublimiranja stvarnih, a ne izvještajnih rezultata je nepoznat bilo kojem sistemu u svijetu. Sportskim žargonom rečeno igrač koji ne daje golove ili ne brani

vlastiti gol je loš igrač i treba ga zamjeniti efikasnijim. Krađu koja ne daje mlijeko domaćin će prodati. Djela su mjerila sposobnosti a ne izvještaji o radu i retoričnost pojedinaca o načelima klasične islamske uleme ili bilo koje druge, svjedno. Islamska zajednica kao krovna institucija svih drugih ustanova - organizacija, muslimana u BiH je ta koja s pozicije korisnika članarine dobrovoljnih priloga, vakufa i drugih materijalnih dobiti mora pronaći načina za dosljedno, odgovorno praćenje svih segmenata rada unutar nje.

Nepojmljivo je da unutar naših obrazovnih institucija ne postoji želja za borbom kako dobiti kvalitetnog đaka, studenta, postdiplomca, da još od mekteba nemamo dosjee talentirane djece, da nemamo nijednog retka napisanog o prirodnoj sklonosti polaznika naših institucija prema određenim vjerskim disciplinama a kamoli prema društvenim, prirodnim zanostima, kako bismo kroz neke druge i drugačije institucije Islamske zajednice tu djecu upisivali na njima sklone univerzitetu, njihovom intelektualno psihičkom usmjerenju primjerene grane nauke, a kamoli da ih poput nekih drugih vjerskih zajednica u našoj zemlji još tokom studija službeno pratimo i stipedniramo.

Činjenica da sve veći broj naše djece studira u arapskom svijetu je dobra i jako korisna ali je porazna činjenica da se većina njih mentalno i insitucionalno odrodi od

rodne grude od svoje Islamske zajednice, da ne osjećaju potrebu da bilo s kim o bilo čemu dobronamjerno razmijenjene informacije ili da uvažavaju savjete provjerenih naših alima. Tako dolazimo u situaciju da jedna donacijama i stipendijama (dakle milostinji) sklona idividua vrlo lahko preuzme najodgovornije funkcije u gradu, u džema'atu, bez da je polučila ikoji rezultat. Takve sklonosti najčešće su kobne za zajednicu, i greške u takvom radu ostavljaju trajne negativne posljedice.

S druge strane pak, kroz obrazovni sistem IZ - od mekteba do fakulteta - nužno se danas otvara prostor za proučavanjem znanja i naučnih dostignuća relevantnih u cjelokupnom svijetu, pogotovo onom kojeg danas definiramo kao »zapadno-evropsko obrazovanje» jer sve naše institucije podliježu još više tim standardima, u sutra još agresivnijoj globalizaciji.

Stoga zaključujem da pred nadolazećom ekspanzijom materijalističke kulture i vrijednosti, pred standardima "Evrope" ne možemo nijemo i negacijski promatrati kao nevažne i nebitne.

Proučavanje cjelokupnog ljudskog naučnog dostignuća, uz odgovoran rad i dosljednu analizu korisnog i nevažnog, bilo sa Istoka bilo sa Zapada, jedina je sirat-ćuprija preko koje možemo preći i prevesti našu djecu i nadolazeće generacije muslimana, naravno uz Božju pomoć i milost.

"INSTITUCIONALNA BRIGA"

Dženan HANDŽIĆ

Prije svega, smatram da je tema foruma veoma važna i aktuelna i nadam se da će ona biti prvi korak na putu ka uspješnom obrazovnom sistemu Islamske zajednice koji bi u potpunosti ispunio svoj cilj i odgovorio potrebama Zajednice.

Ideje i stavove koje ću iznijeti bit će vezani isključivo za medrese.

Debatu o ulozi, značaju, sadržaju i budućnosti medrese, kao vjerske odgojno-obrazovne institucije, treba promatrati u široj, evropskoj perspektivi i kontekstu evropskog, pa i državnog sistema osnovnog i srednjeg obrazovanja, čiji su sastavni dio već odavno. Štaviše, vjerske škole ne samo da predstavljaju legitiman dio evropskog prostora osnovnog i srednjeg obrazovanja, nego su, prema ozbiljnim istraživanjima (Dwyer, 1998.), ovakve škole u posljednje vrijeme sve popularnije, i u Evropi, i u SAD-u. U tom smislu, na prvi pogled nagli razvoj vjerskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini ne treba promatrati kao jedinstven fenomen, nego kao dio globalnih trendova u obrazovanju.

Stanje naših medresa koje, između ostalog, u ovom forumu problematiziramo, dobrim dijelom predstavlja odraz općenitog stanja u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, što, s obzirom na period tranzicije u kojem se naša domovina nalazi, nije iznenađujuće. U tom smislu, Batt ističe kako se političke i ustavne reforme mogu postići za nekoliko mjeseci, ekonomske i društvene reforme zahtijevaju nekoliko godina, dok reforme svijesti i obrazovanja traju decenijama.

Medrese su u proteklom periodu prošle kroz prvu fazu reforme čiji je rezultat svođenje vjerskih, odnosno stručnih predmeta na udio od 33,33% u cjelini nastavnog plana medrese, što je državni standard za srednje stručne škole.

Stručni predmeti su ustupili prostor prirodnim i društvenim naukama, medresa se, na neki način, blago „sekularizirala“, a njeni maturanti izgubili stručno zvanje „imam hatib i muallim“. Zvanje koje danas đaci koji završe medresu dobijaju u svojim diplomama je bezlično zvanje „svršenic medrese“ koje im

ne omogućava izravnu mogućnost zaposlenja niti u Zajednici, niti bilo gdje drugo.

Buduće zanimanje đaka koji završi medresu direktno zavisi od njegove sposobnosti da izvrši pravilnu profesionalnu orijentaciju i uspješno završi fakultet.

S pravom možemo reći da je uloga medrese promijenjena, i da je njena uloga danas da odgaja učenike u duhu islamskih vrijednosti i priprema ih za nastavak školovanja, i s tim u vezi zaključujemo da je ona uspješna onoliko koliko je spremna „preliti“ islamske vrijednosti na svoje đake, i pripremiti ih za uspješan nastavak školovanja na različitim visokoškolskim obrazovnim institucijama.

Njenu ulogu u odnosu na kadrovsku politiku Zajednice treba sagledavati u smislu koliko ona uspješno priprema kandidate za studij na islamskih visokoškolskim obrazovnim institucijama. Drugim riječima, u suštinskom smislu, kadrovska politika Islamske zajednice kao prvi dio teme ponuđene u naslovu ovog foruma najneposrednije je vezana za sistem visokog obrazovanja u Zajednici koji

izravno proizvodi naš budući kadar.

O ishodima i kvalitetu obrazovanja u medresama ne postoje relevantni, konkretni i potpuni podaci. Zato je nemoguće utemeljeno, kritički i objektivno valorizirati obrazovni sistem IZ-e., a svaka ocjena o kvalitetu rada i perspektivi odgojno-obrazovnih institucija unutar Islamske zajednice je relativna i subjektivna.

Za realnije sagledavanje stvarnog stanja i efekata ovih institucija neophodno je, i to što prije, na naučan i egzaktn način realizirati opsežan istraživački projekt koji bi dao egzaktnu i statističku pokazatelje o uspješnosti ili neuspješnosti obrazovnog sistema islamske zajednice ovakvog kakav danas jeste, i eventualno poslužio kao osnova za njegovo unapređenje.

U svakom slučaju, stvarno stanje i kvalitet obrazovanja u medresama danas je sigurno mnogo bolji nego što je to nagoviješteno u jednom dijelu ponuđenog uvodnika. Danas medrese imaju status javnih ustanova koji im omogućava finansiranje iz kantonalnog budžeta i obavezuje ih na poštivanje pedagoških standarda i redovan pedagoški nadzor kao garant kvaliteta u nastavi. Najviši organi Islamske zajednice usvojili su jedinstvena Pravila medrese kao najviši pravni akt za sve medrese, kao i grupu podzakonskih akata koji proističu iz Pravila medrese.

Pedagoškim nadzorom ostala je nepokrivena jedino grupa stručnih predmeta.

Uzmemo li u obzir objektivne okolnosti i raspoloživi ljudski potencijal, postignuto je dosta. Međutim, društvene okolnosti i potrebe zajednice se brzo mijenjaju, i na promjene je neophodno brzo odgovoriti, jer, kako kaže Darwin, „ne opstaju ni najbolji, ni najveći, ni najsnažniji, nego oni koji se najbrže prilagođavaju promjenama“.

Stara je istina da se ništa ne može napraviti bez čovjeka, ali i da se ništa ne može sačuvati bez institucije. Zato je neophodno suočiti se sa izazovom promjena institucionalno, odnosno formiranjem pedagoškog zavoda Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, kao institucije koja bi, prije svega imala savjetodavnu i nadzornu ulogu, ali i niz drugih uloga, koje inače za sve škole, pa tako i medrese, imaju kantonalni pedagoški zavodi.

U tom smislu bi okvirna skica i vizija budućeg pedagoškog zavoda Islamske zajednice obuhvatala slijedeće temeljne odrednice:

- Pedagoški zavod Islamske zajednice je dio Vjersko-prosvjetne službe koji se na najneposredniji način bavi savjetodavnim i nadzorom u medresama i visokoškolskim obrazovnim institucijama Islamske zajednice, u kojem rade eksperti.
- Zavod ostvaruje saradnju sa kantonalnim pedagoškim zavodima i državnim agencijama za obrazovanje, prateći savremene trendo-

ve u obrazovanju i radeći na izradi univerzalnog modela integriranja obrazovnih institucija Islamske zajednice u državni sistem obrazovanja.

- Interna struktura pedagoškog zavoda nije glomazna, ali čine je eksperti koji po potrebi angažiraju spoljne stručne saradnike.
- Osnovne funkcije pedagoškog zavoda su nadzor i usavršavanje i one se međusobno dopunjavaju.
- Pedagoški zavod, izvršavajući funkciju nadzora podržava škole u njihovom kvalitetnom daljem razvoju, aktivno doprinosi osiguranju kvaliteta putem izvještaja i analiza stanja i podstiče saradnju. Škole i Rijaset IZ upoznati su sa rezultatima nadzora koji se koriste i kao baza za izradu planova za razvoj obrazovnog sistema i osoblja.
- Nadzor je u funkciji osiguranja kvaliteta i razvoja obrazovnih institucija i odvija se u okviru utvrđenih standarda.
- Zavod osigurava nesmetani protok i razmjenu informacija između svih faktora u sistemu obrazovanja, osnivača, stručnih aktiva, direktora, nastavnika, učenika, roditelja i drugih interesnih grupa.
- Komunikacija između Islamske zajednice kao osnivača i kantonalnih resornih ministarstava i

pedagoških zavoda je kroz zavod postavljena na institucionalnu osnovu.

- Zavod uspostavlja kontakte između elemenata u sistemu kako bi se uzajamno podržavali i tako omogućava razmjenu primjera dobre prakse
- Zavod se bavi izradom novih i osavremenjavanjem postojećih udžbenika i potiče uvođenje savremenih nastavnih metoda i sredstava u nastavu.
- Redovnim nadzorom procesa nastave i evaluacijom rada nastavnika i menadžmenta obrazovnih institucija putem utvrđenih instrumenata i standarda, te organiziranjem sastanaka stručnih aktiva i organiziranjem stručnih seminara za nastavnike i odgajatelje zavod osigurava permanentno praćenje i stručno usavršavanje od-

gojno-obrazovnog kadra

Ukratko, pedagoški zavod Islamske zajednice preuzeo bi institucionalnu brigu o našim obrazovnim institucijama. Pružao bi podršku školama praćenjem i savjetovanjem nastavnika i menadžmenta škola, stvaranjem prostornih, tehničkih i materijalnih uvjeta za njihovo usavršavanje, te permanentnim mjerenjem kvaliteta. Ta briga obuhvatala bi i praćenje realizacije Nastavnog plana i programa, izradu prijedloga za njegove izmjene i dopune, institucionalno posredovanje između škola i osnivača, resornih ministarstava, lokalne zajednice i drugih partnera u obrazovanju, kao i formiranje baze podataka i uslugu omogućavanja neometanog protoka informacija u sistemu, u svim pravcima.

Razvoj obrazovnog sistema Islamske zajednice je ireverzibilan proces. Zato treba tražiti modele, tehnike

i načine da se on unaprijedi kako bi još adekvatnije odgovarao potrebama svih članova Zajednice, što se, prema mom mišljenju, mora raditi stručno i institucionalno.

Nije pitanje treba li Bošnjacima osam medresa. Pitanje je treba li nam osam identičnih medresa, ili bi, u duhu uveliko promijenjene uloge medrese trebalo omogućiti izvjesnu slobodu svakoj medresi pojedinačno da svoj nastavni plan i program, u skladu sa određenim standardima, profilira za prirodne, društvene, islamske nauke, jezike... Za kandidate za upis u medresu više ne bi bio presudan geografski faktor, kao što je to danas uglavnom slučaj, nego bi se đaci kandidirali za upis u određenu medresu prije svega prema svojim individualnim sklonostima i sadržaju nastavnog plana i programa koji medresa nudi.

ISLAMSKE VISOKOŠKOLSKE INSTITUCIJE I PERSPEKTIVE NJIHOVOGA RAZVOJA*

Dr. Nusret ISANOVIĆ
Amina ISANOVIĆ

Uvod

Prema Monteilovoj i tipologiji islamske kulture Seyyeda H. Nasra, muslimani Bosne i Hercegovine pripadaju *turskoj zoni*, nekad jedinstvenog svijeta islama. Bosna se, kao i ostale zemlje Balkana i srednje Evrope, susrela sa islamom posredstvom osmanskih Turaka, koji su ove krajeve osvajali tokom druge polovine XIV., u XV. i XVI. stoljeću te u njima razvili nadmoćne oblike islamske kulture. Unatoč etničkoj razlici, muslimane ovog područja snažno prožima turski oblik islama, što se osobito očituje prisustvom sufijskih redova turskog porijekla, prihvatanju hanefijske pravne škole, turske literature, arhitekture i obrazovanja. Ova činjenica zadugo je odredila i poseban karakter kulture bosanskih muslimana (Bošnjaka) i presudno uticala na oblikovanje njihovog islamskog identiteta. Bosna je, kao nijedna evropska zemlja, određena da više od jednog milenija bude mjesto susreta različitosti, religioznih, duhovnih, kulturnih i etničkih. U njoj se susreću, ali i međusobno razmeđuju svjetovi Istoka i Zapada, svjetovi pravoslavlja, katoličanstva i islama.

Zahvaljujući ovoj iznimnoj kulturno-povijesnoj okolnosti, u Bosni je nastao bogat duhovni i kulturni život, raznorodan, relativno

otvoren i dovoljno tolerantan prema razlikama i posebnostima drugog i drukčijeg, što je, bez dileme, uticalo i na oblikovanje naročite naravi vjerovanja, mišljenja i osjećanja njenih naroda te odredilo posebnu sudbinu njene obrazovanosti. Naročita karakteristika te obrazovanosti jest njena *plurilingvalnost*. U pogledu upotrebe jezika i pisma, Bosna je tokom *osmansko-turskog perioda* svjedočila možda u svijetu jedinstven multilaterani fenomen. U njoj se je govorilo i pisalo na šest svjetskih jezika. Na svakom od njih je nastala znatna literatura, kao svjedočanstvo tri duhovna toka i tri svijeta kulture: zapadno-kršćanskog, istočno-pravoslavnog i islamskog. Najrazvijenije i najdominantnije obrazovanje tog perioda bilo je, svakako, islamsko. Njega je određivala posebna dimenzija jezičkog univerzuma tadašnje Bosne. Riječ je o *kvadrilingvalnom fenomenu*. Različitost glavnih jezika islamske kulture: arapskog, turskog i perzijskog, zajedno sa bosanskim, kao jezikom autohtonog muslimanskog stanovništva Bosne, tkala je osebujan horizont jezičkog iskustva kao naročitog obilježja bosanskog svijeta postojanja. Učeni muslimani su svoja djela iz vjerskih znanosti, teologije, filozofije, logike i lingvistike pisali na arapskom, djela iz književnosti i duhovne poezije na perzijskom, a za

* Rad je prezentiran na Međunarodnoj konferenciji „Visoko obrazovanje u muslimanskom svijetu: Izazovi i perspektive“ održanoj 24. i 25. III 2008. god. u Kuala Lumpuru. Konferenciju su organizovali Internacionalni institut za muslimansko jedinstvo (IIMU) i Ured za međunarodnu saradnju i razmjenu Internacionalnog islamskog univerziteta u Maleziji u saradnji sa ISESCO-om i Federacijom univerziteta islamskoga svijeta (FUIW).

administrativne potrebe korišten je turski jezik. Na bosanskom jeziku nastala je posebna vrsta literature pisane arapskim pismom, poznata kao *alhamijado književnost*. Bosanski katolici su se, uglavnom, školovali u Italiji, Austriji i Ugarskoj te su, osim na bosanskom, pisali na latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Pravoslavci su se obrazovali u manastirima, a u pisanju djela služili su se crkvenoslavenskim jezikom.¹ Jevreji, koji su zbog kršćanskih progona iz Španije u XVI. stoljeću našli utočište u Bosni, donijeli su vlastiti jezik poznat kao *ladino*, koji je varijanta španskog jezika nastala u poznom periodu njihovog boravka u Endelusu.²

PRETPOVIJEST ISLAMSKOG VISOKOG OBRAZOVANJA U BIH

Od dolaska Osmanlija 1463. godine, pa sve do 1878. godine, nastupanjem austro-ugarskog doba, muslimansko obrazovanje i školstvo u Bosni i Hercegovini bilo je dio osmanskog sistema, koji je postepeno uveden prvo "posredstvom izgradnje džamija i tekija u pojedinim naseljenim mjestima, gdje se počeo širiti islam, a potom, izgradnjom mekteba i medresa".³

Počeci visokog obrazovanju u BiH vezani su za uspostavljanje tursko-osmanskog sistema medresa na njenom tlu početkom XVI. stoljeća, tačnije za osnivanje njene najreprezentativnije tradicionalne obrazovne institucije, *Gazi Husrev-begove medrese* u Sarajevu. Od 1537., godine njenog osnivanja, imala je viši rang od ostalih medresa. Ustvari, bila je jedina medresa u Bosni koja je imala "status više škole, odnosno fakulteta"⁴, što je, pored ostalog, određeno vakufnamom njenog osnivača Gazi Husrev-

beg⁵, najznamenitijeg namjesnika Bosne, a posvjedočeno karakterom nastavnog programa, ugledom njenih profesora (muderrisa) i visinom plaće koju su primali.⁶ "Postavljena na sigurne temelje, materijalno osigurana, sa muderisima katkad nadaleko čuvenim, ova medresa slovila je kao prva na zapadu Balkanskog poluostrva".⁷ Svršenici nižeg i srednjeg stepena obrazovanja, koji su nastavljali školovanje, mogli su se upisati ili na Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu ili na neko od poznatih učilišta u Osmanskom carstvu, smještenih u centrima njegove kulture, poput Burse, Edirne (Hadrijanopolisa) i naročito Istanbula, gdje su već funkcionirale *Sahn-i seman* medrese⁸, odnosno neka od najpresti-

5 U vakufnami je Gazi Husrev-beg tražio da muderris koji će predavati u njegovoj medresi „bude učen, spreman, savršen i iskusan“, da „predavanjem i pisanjem diže zastore istine“, da svojim obrazovanjem sjedinjuje tradicionalne i spekulativne znanosti. U Medresi bi se, osim temeljnih vjerskih disciplina predavalo „i ostalo, što bude iziskivao običaj i mjesto.“ Gazi Husrev-beg je, dakle, imao namjeru da od ovog učilišta načini višu školu, „malu univerzu“, koja će uvažavati duh vremena i odgovarati svim zahtjevima islamskog nauka. (Vidi: Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983, str. 132.; Ćiro Truhelka, *Gazi Husrev-beg, njegov život i njegovo djelo*, preštampano iz Glasnika Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIV, 1912. Sarajevo, 1872, str. 84.)

6 Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 172.; Gazi Husrev-begova medresa bila je jedina muslimanska odgojno-obrazovna institucija u Bosni u doba Osmanlija čiji su profesori, kao i njihove kolege u Istanbulu, uposleni na visokim učilištima, imali plaću 50 akči dnevno.

7 Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, str. 134.

8 *Sahn-i seman* ili *Semaniye* medrese čine najviši stupanj tzv. unutarnjih (dâhil) medresa u klasičnom periodu Osmanskog carstva. Prvobitno su se zvale *medâris-i semaniye*, a osnovao ih je Sultan Mehmed Fatih u sklopu svog kongregacijskog kompleksa u Istanbulu. Unutar toga kompleksa nalazilo se osam glasovitih medresa, vođenih od osmorice najuglednijih učenjaka toga vremena. Kasnije će biti poznate pod imenom sahn-i seman medrese i predstavljat će najviši oblik osmanskog školstva. (Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 27. i 29.; Adnan A. Adivar, *Nauka kod osmanskih Turaka*, prijever Kerima Filan, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 1999, str. 55-58.; Almut von Gladiß, "Architecture of the Ottoman Empire" U: Markus Hattstein i Peter Delius (ur.) *Islam- Art and Architecture*. Könemann Verlagsgesellschaft mbH, Cologne.

1 U jednom od svojih bosansko-hercegovačkih manastira - a riječ je o manastiru sv. Đorđa u Donjoj Sapotnici kod Goražda - 1519. godine počela je sa radom prva bosanska štamparija, najstarija u ovom dijelu Evrope.

2 Posebno kulturno blago Jevreja u Bosni jeste *Sarajevska hagada*. Riječ je o iluminiranom rukopisu izuzetne ljepote iz XIV stoljeća, koja se smatra jednom od najljepših umjetničkih djela te vrste u svijetu. U njoj je sadržana zbirka molitvi i duhovnih pjesama za prve večeri jevrejskog blagdana Pesaha.

3 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1999, str. 15.

4 Isto, str. 153.

žnijih učilišta tadašnjeg muslimanskog svijeta, poput Mehmed-Fatihovog, Sultan-Sulejmanovog te učilišta Aja Sofija.⁹

Osim Gazi Husrev-begove medrese, kasnije je osnovano još nekoliko škola koje su muslimanskoj zajednici činile važne pretpostavke na njenom putu prema visokom obrazovanju. Takvim školama se mogu smatrati institucije poput *Daru 'l-muallimina*¹⁰ (1869. i 1893.), gdje su obrazovani vjeroučitelji mektepske nastave i nastave vjeronauke, te Šerijatska sudačka škola (1887.), najsavremenija i po rangu najviša škola svoga vremena u Bosni i Hercegovini, u kojoj se školovao kadar za potrebe šerijatskih sudova i službi Islamske zajednice.¹¹ Šerijatska sudačka škola osnovana je s ciljem da se na domaćem tlu i pod nadzorom austro-ugarske okupacione uprave - otrgnuto i neovisno od Istanbula, nekadašnjeg intelektualnog i kulturnog središta i bosanskih muslimana - školuje kadar za šerijatske sudove u Bosni i Hercegovini. Kako svojim nastavnim programom, tako i *pseudomaurskim* arhitektonskim stilom zgrade u kojoj je bila smještena, škola je trebala simbolizirati kraj jednog razdoblja u životu bosanskih muslimana, zasnovanog na duhovnoj i kulturnoj matrici

9 Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 155.

10 Darul-muallimin (učiteljska škola) pripada sistemu novih obrazovnih institucija u Osmanskom carstvu. Osnivane su tokom šezdesetih i sedamdesetih godina XIX stoljeća s ciljem osavremenjavanja obrazovanja i reformiranja nastave u mektebima. U Sarajevu je Darul-muallimin osnovana 1869. godine i nakon zatvaranja, ponovo otvorena 1892. godine. Tu su se obrazovali učitelji po novom i savremenijem nastavnom programu, osposobljeni da predaju reformiranu mektepsku nastavu i nastavu vjeronauke. Ova škola je prestala sa radom 1917/18. godine integrirajući se u Gazi Husrev-begovu medresu. (Vidi: Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, str. 158-160. i 241-245.)

11 Škola je bila pod nadzorom i kontrolom Zemaljske vlade. Njen nastavni program trebalo je uskladiti sa obavezama budućih kadija koji će raditi u sudovima i službama Islamske zajednice. Usvojeni program učenicima škole je osiguravao znanja iz područja šerijatskog i građanskog prava, te iz opće kulture. Statutom ove škole (čl. 1) bilo je predviđeno da se ona bavi i unapređenjem nauke. „Međutim, naučni rad na školi ostao je dosta nezapažen.“ (Vidi: Halid Buljina, „Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini“. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Sarajevo, 2/1989, str. 117-118.)

islama, a početak drugog, zasnovanog na novoj, zapadnoevropskoj paradigmi i njenim orijentacijskim referencama. Tako da se ovaj period može razumijevati i kao *doba smjene obrazovnih paradigmi*, a to nužno znači i stanovitih promjena u odgojno-obrazovnoj teleologiji i orijentacijskoj topologiji bosanskih muslimana. Više puta su propitivane mogućnosti i vršeni naponi da se Šerijatska sudačka škola transformira u fakultet ili u visoku školu. Ali, do toga nije došlo. Razlog tome su neusaglašeni stavovi muslimanskih uglednika i odsustvo strategije u planiranju visokog obrazovanja, sve izraženija tendencija da nad muslimanskim obrazovnim institucijama kontrolu imaju nemuslimani, zaziranje od sve naglašenijeg širenja laicizacije, te osobito u nedostatku akademski stasalog nastavno-naučnog kadra.

Umjesto toga, tek 1935. godine osnovana je Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu,¹² „prva muslimanska škola fakultetskog ranga“¹³, koja je ozbiljivala nivo visokoškolskog obrazovanja u modernom značenju te riječi. Ona je osnovana sa „zadatkom da školuje visokokvalificirani kadar za sudove, nastavnike u gimnazijama i drugim srednjim i njima ravnim školama te fakultetski obrazovan kadar za islamske vjerske zajednice“.¹⁴ Za razliku od Gazi Husrev-begove medrese, ustanovljene na islamskoj obrazovnoj paradigmi - a koja je, nažalost, usljed duge petrifikacije i nemoći da

12 Škola je osnovana Uredbom sa zakonskom snagom Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije 31. marta 1935. godine sa zadatkom da njeguje islamsku šerijatsko-teološku nauku i da sprema kandidate za državne, „samoupravne“ i vjerske službe za koje se traži viša islamska šerijatsko-teološka sprema. Tokom četverogodišnjeg studija u Školi su se izučavali predmeti iz tri znanstvena polja: 1) pravnog (šerijatsko, nasljedno, bračno, porodično i vakufsko pravo, potom svjetovno pravo: enciklopedija, historija slavenskog prava, građansko, rimsko, ustavno, upravno i crkveno pravo); 2) teološkog (fikih, tefsir, hadis, akaid, i ilm ul kalam, historija islama, ahlak, vaz, metodika vjerske nastave); 3) lingvističkog (arapski, turski i perzijski jezik). Predavale su se još i logika i psihologija. Diploma Škole imala je nivo fakultetske diplome, što je omogućavalo neku vrstu postdiplomske specijalizacije, ali ne i doktorski studij.

13 Halid Buljina, „Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini“. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Sarajevo, 2/1989, str. 119.

14 Isto, str. 118.

se transformira u skladu sa vlastitim načelima, potrošena - ove škole svjedoče napuštanje te paradigme i preuzimanje modernog, zapadno-evropskog modela obrazovanja.

SAVREMENE ISLAMSKE VISOKOŠKOLSKE INSTITUCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Stupanjem komunista na vlast, 1945. godine, došlo je do korjenite promjene društveno-političkog sistema i instaliranja ateizma kao oficijelnog pogleda na svijet. On će postati bezuvjetna osnova na kojoj će se decenijama zasnivati cjelokupna znanost i novi odgojno-obrazovni sistem. Svim školama u Bosni i Hercegovini koje su u svom programu imale vjerske predmete zabranjen je rad. Zatvorena je Viša islamska šerijatsko-teološka škola i medrese. S radom je nastavila samo Gazi Husrev-begova medresa te je tako jedina muslimanska obrazovna institucije koja je od svog osnivanja u prvoj polovini XVI. stoljeća do danas očuvala kontinuitet djelovanja.

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Nakon stanovite liberalizacije jugoslavenskog društva i priznavanja prava bosanskim muslimanima na nacionalnu posebnost, konačno su se stekle mogućnosti za osnivanje islamskog fakulteta. Njegovim osnivanjem okrunjen je dugotrajni napor bosanskih muslimana da zadobiju vlastitu islamsku visokoškolsku instituciju¹⁵, čime je, ujedno, označen i početak savremene povijesti islamskog visokoškolskog obrazovanja u BiH.

Fakultet, pod imenom Islamski teološki fakultet, počeo je s radom 1977. godine. Njegov osnivač, Islamska zajednica, i krug visokih muslimanskih intelektualaca, koji su radili na kurikulumu studija, težili su osigurati izučavanje islama u perspektivi savremenog mišljenja i znanosti, nepristrano i znanstveno objekti-

15 Značaju njegovog otvaranja doprinijelo je i prisustvo brojnih uglednih gostiju iz muslimanskih zemalja: Sudana, Egipta, Jordana, Turske, Saudijske Arabije, Tunisa, Kuvajta, Ujedinjenih Arapskih Emirata, te predstavnika muslimanskih zajednica iz SAD i Kanade. (Vidi: Glasnik VIS-a 7/1977, str. 251-253).

vno, zatim, opskrbiti studente vjerodostojnim znanjima kojima će se potvrđivati vjernost primordijalnim vrelima islamskog vjerovanja sadržanih u Kur'anu i sunnetu posljednjeg Allahovog poslanika Muhammeda, a.s. Kao takav, on je "trebao doprinijeti savremenoj interpretaciji islamske misli, uključujući i njenu kritičku razradu".¹⁶ Fakultet je viđen i kao simbol susretanja i međusobnih prožimanja kultura dva svijeta, evropskog i islamskog. Stoga će se na njemu težiti proučavanju znanja koja su ugrađena u cjelokupnu, islamsku ali i zapadnu kulturu i civilizaciju, u humanističke i društvene znanosti, što bi trebalo biti u funkciji misije humanizma, međusobnog razumijevanja i tolerancije, građenja kulture uvažavanja drugog i drukčijeg, kulture dijaloga među narodima, njihovim religijama i različitim svjetovima kultura.

U početku, Fakultet je bio suočen sa znatnim teškoćama u provođenju svog studijskog programa. Glavni problemi bili su vezani za relativno slabo planiranje kadra, nepostojanje znanstveno-istraživačkih projekata i za nedostatak nastavnika sa odgovarajućim znanstvenim i nastavničkim zvanjima. Osim toga, program studija bio je nedovoljno razrađen. Nedostajali su mu ciklusi, odsjeci i smjerovi te profiliranost katedri, što ga je činilo zatvorenim za vertikalnu i horizontalnu prohodnost studenata. Međutim, od početka posljednje decenije prošlog stoljeća na Fakultetu islamskih nauka dogodile su se mnoge značajne promjene. Njegov studij se proširuje, osavremenjuje i smjelije otvara prema vani, zadobija vertikalnu perspektivu i profiliranost katedri. Ekspertni tim Fakulteta je 2002./2003. godine, na stano- vitom uvažavju načela Bolonjske deklaracije i zahtjeva tzv. European Credit Transfer System-a (ECTS-a), izradio novi studijski program, što ga je dodatno referiralo za uključivanja u veliku porodicu fakultetâ Univerziteta u Sarajevu. Potpisivanjem ugovora o posebnim pravima i obavezama, Fakultet islamskih nauka će 2004. godine postati pridružena članica ovog univerziteta. Danas je Fakultet organiziran po shemi trirazinskog modela obrazovanja: dodiplomski studij, master i doktorski studij. U sklopu

16 Dragan Novaković, *Školstvo Islamske zajednice*, JUNIR, Niš, 2004, str. 100.

dodiplomskog ciklusa, ozbiljuju se programi tri studijska odsjeka: a) teološkog (*Usul el-din*), b) religijsko-pedagoškog (*el-tarbija el-dinija*) i c) Odsjeka za imame, hatibe i muallime.

Kad je Fakultet počinjao s radom, 1977. godine, njegovim pravilima nije bio predviđen postdiplomski master i doktorski studij. To je postalo moguće tek 1994./1995. akademske godine. Početak studija bio je obilježen znatnim teškoćama, inače svojstvenim tako velikim i zahtijevnim projektima. One su se, pored ostalog, očitovale u nedostatku dovoljnog broja univerzitetskih profesora, odsustvu jasnog koncepta i dovoljne osmišljenosti programa studija te stanovitim slabostima u organizaciji. Uz sve nedostatke koji su pratili početak rada studija, ovaj događaj ima izuzetno značenje; *prvi put je u obrazovnoj povijesti Bošnjaka organiziran najviši nivo studija*. Ovaj studij je konačno omogućavao sticanje znanstvenog stepena magistra iz oblasti islamskih znanosti i, nešto kasnije, iz religijske pedagogije. Programom postdiplomskih studija predviđeno je da kandidati koji uspješno završe master studij mogu upisati doktorat, čime dostižu stepen doktora znanosti, kao najviši stepen iz temeljnih islamskih disciplina koji se stiče na Fakultetu islamskih nauka. Osim navedenih programa studija, Fakultet povremeno ima na dispoziciji i poseban program, namijenjen *laicima*, intelektualnim znatiželjnicima i simpatizerima, različitog interesa, kulturno-religijskog i obrazovnog backgrounda, koji dolaze iz različitih područja društvenog i kulturnog miljea. Studij je organiziran pod nazivom *Diploma u islamskim naukama* i realizira se na bosanskom i engleskom jeziku. Cilj je zainteresiranim osobama ponuditi pregled islamskog učenja i njegove interpretacije te ih susresti sa znanstvenim uvidima u islamsku povijest, doktrine, izvore, pravo, institucije, mišljenja i kulturu, sa posebnim fokusom na islam u Bosni i Hercegovini.¹⁷ Ovakav studij čini novo iskustvo u fakultetskoj ponudi u okviru bosanskohercegovačkog visokoškolskog obrazovnog prostora.

Obrazovne programe Fakulteta sada izvode neki od nauglednijih bošnjačkih inte-

¹⁷ Vidi: Ismet Bušatlić (ur.), *Fakultet islamskih nauka u Sarajevu 2006./2007*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2007, str. 16.

lektualca i znanstvenika, sa visokim kompetencijskim referencama iz različitih područja islamske misli i znanosti. Njegovi profesori i saradnici svoje obrazovanje sticali su u Bosni i Hercegovini, ali i na uglednim univerzitetima u Egiptu, Saudijskoj Arabiji, Maleziji, Maroku, Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Njihov doprinos afirmiranju islamske znanosti i intelektualnosti u našem bosanskohercegovačkom, balkanskom i zapadnoevropskom kulturnom prostoru već ima svoju neporecivo značajnu povijest. Neki od profesora FIN-a su i članovi znanstvenih institucija najvišeg akademskog nivoa u muslimanskim zemljama.

Islamski pedagoški fakultet u Zenici

Islamski pedagoški fakultet u Zenici je transformirani i prošireni oblik Islamske pedagoške akademije osnovane u godini (1993.) koja predstavlja jedan od najdramatičnijih i, po opstanak Bošnjaka, jedan od najneizvjesnijih perioda u njihovoj povijesti. Nakon rušenja komunističkog sistema i demokratizacije bosanskohercegovačkog društva, uvedena je, po ugledu na zapadnoevropske zemlje, vjeronauka u državne škole. Ovaj događaj, izuzetnog duhovnog, religijskog i odgojno-obrazovnog značaja, Islamska zajednica nije spremno dočekala. Ona nije raspolagala kadrom koji bi mogao stručno i pedagoški relevantno odgovoriti zahtjevima školske vjeronauke. Jedino valjan odgovor bio je osnivanje institucija akademskog nivoa koje će usredsređeno, kompetentno i savremeno, na dostignućima recentne pedagoške znanosti, obrazovati nastavnike islamske vjeronauke. Iz ove sasvim neposredne potrebe nastala je Islamska pedagoška akademija u Zenici, koja će kasnije, usljed naraslih stručnih i znanstvenistraživačkih moći, biti transformirana u Islamski pedagoški fakultet. Zamišljena je kao dinamična i, za nova znanstvena saznanja i iskustva, otvorena institucija, osjetljiva za zahtjeve *živog* islama, savremene potrebe i naročitu narav svijeta u kome djeluje.

Nastavnim programom ove institucije nastojalo se odgovoriti dvjema temeljnim potrebama: potrebi za sticanjem neophodnih pedagoških znanja i nužnom didaktičko-metodičkom

osposobljenošću studenata i potrebi proširenog poznavanja islama u kontekstu zahtjeva novog školskog predmeta, *islamske vjeronauke*. Stoga se težilo da dio kurikuluma koji se odnosi na vjerske predmete bude stavljen u pedagoški kontekst kako bi zadobio nužnu didaktičko-metodičku intencionalnost, odgovorio ciljevima škole i pedagoškim standardima njene nastave, a da njegov općeobrazovni, lingvistički i pedagoško-psihološki dio bude zasnovan na načelima islamske obrazovanosti i prožet njenim ethosom. Fakultet slijedi i nastavlja razvoj tradicije islamskog religijsko-pedagoškog obrazovanja koje je uspostavljeno još u sistemu medresa i nastavljeno u Daru'l-mualiminu. Danas je djelatnost Fakulteta usredsređena na tri prioriteta područja: područje nastave, koja se organizira u okviru dva odsjeka: Odsjeka za vjeronauku i Odsjeka za socijalnu pedagogiju, područje istraživanja i područje pedagoškog menadžmenta.

Da bi usredsređeno podržao i unaprijedio rad u potonja dva područja djelovanja, na Fakultetu je 2002. godine osnovan Centar za pedagoški menadžment. Bilo je planirano da se njegovim djelovanjem pripreme pretpostavke za osnivanje Instituta za pedagoška istraživanja, što bi bila prva institucija te vrste u Bosni i Hercegovini. Međutim, Centar se, nažalost, ne razvija planiranom dinamikom, što je posljedica odsustva svijesti o njegovom značaju, nedovoljne akademske fokusiranosti Islamske zajednice i nepostojanja strateškog planiranja znanstveno-istraživačkih djelatnosti u domenu odgoja i obrazovanja, što bi moglo dovesti u pitanje ozbiljenje plana o osnivanju Instituta.

Osnivanje Odsjeka za socijalnu pedagogiju čini jedan od najznačajnijih događaja u razvoju Islamskog pedagoškog fakulteta. Riječ je o novoj pojavi u obrazovnoj povijesti Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Nastao je iz potrebe da se iz duhovnih i vjerskih iskustava islama i savremene znanosti intervenira u socijalno-pedagoškoj praksi. Osnovu kurikularne strukture Odsjeka čine fundamentalne i aplikativne znanosti: pedagoške, psihološke, sociološke, ali i filozofske, duhovne i vjerske; njegov studijski program zasnovan je na principu integralnog odgoja i obrazovanja, u kome se, pored poučavanja i sticanja znanja (*ta'lim*),

posebna pažnja pridaje *orijentacijskom znanju* te oplemenjivanju duše i duhovnom oblikovanju uma (*tarbiyya*), što osigurava međusobno prožimanje formativne i informativne dimenzije studija.

Kombinirano primjenjujući savremene i tradicionalne metode rada s mladima, pokušava se unijeti novi kvalitet u znanje i njegovu praktičnu primjenu. Tako se npr. razvija refleksivno i kontemplativno znanje, koje potiče osjetljivost u umijeću traženja međusobnih povezanosti, kritičnost, umijeće konstruiranja obrazloženja i procjene posljedica. Na taj način se pomaže mladom čovjeku da, uz stalno korištenje resursa islamskog ethosa, njegove kulture i duhovnosti kojoj od rođenja pripada, ovlada konceptom ključnih kompetencija i tako razvije moći korisnog i djelotvornog funkcioniranja u svijetu u kome živi. U sklopu znanstveno-istraživačkog područja djelovanja, Fakultet u okviru Odsjeka za socijalnu pedagogiju organizira znanstveno-stručne konferencije s međunarodnim sudjelovanjem. Od osnivanja Odsjeka, 2005. godine, organizirane su dvije konferencije pod nazivom *Sistem preveniranja socijalnog isključivanja mladih*. Prvom konferencijom (2006.) težilo se, iz horizonta znanstveno-istraživačkih kompetencija, afirmirati područje opće prevencije namijenjene djeci i mladima primjenom konstrukta *teorije pozitivnog razvoja*, a drugom (2007.) propitati područje selektivne prevencije, dakle rizičnog konteksta u kome se mladi čovjek razvija. Za ovaj Odsjek bi se već sada moglo reći da predstavlja primjer uspješnog muslimanskog visokoškolskog studijskog projekta u ovom dijelu Evrope.

Islamski pedagoški fakultet je, također, pridružena članica Univerziteta u Zenici, ali *sa jednakim pravima i obavezama* kao i ostale njegove članice, kako je potcrtano u pravilima Fakulteta, i sa, u određenoj mjeri, pridržanom *statusnom diskrepancom*. Ovaj Fakultet je, po svemu sudeći, najdalje otišao u, zasada bezalternativnom, procesu integracija islamskih fakulteta u neki od postojećih univerziteta u Bosni i Hercegovini, koji su sekularne institucije *par excellence*. Ova činjenica, kao i nepostojanje alternativnih rješenja, neprepoznavanja značaja izazova Bolonjskog procesa te odsustvo svijesti o njenim

mogućim implikacijama za identitet islamskog visokoškolskog obrazovanja, sama po sebi već proizvodi upozoravajuću ambivalenciju.

Kao član Univerziteta u Zenici - koji je, zajedno sa ostalim univerzitetima u Bosni i Hercegovini, preuzeo obaveze da će do 2010. godine provesti reformu visokog obrazovanja prema Bolonjskoj deklaraciji i ispuniti uslove za ulazak u *European Higher Education Area* (EHEA) - Fakultet je svoj studijski program, *mutatis mutandis*, usaglasio sa osnovnim načelima Bolonjske deklaracije i otpočeo primjenu modela 3+2 (Odsjek za islamsku vjeronauku), odnosno 4+1 (Odsjek za socijalnu pedagogiju). Ovim neposredno počinje ozbiljivati preuzetu obavezu usklađivanja studijskih programa na nivou Fakulteta sa ECTS-om. Do ove godine je taj program primjenjivan samo na nivou prvog ciklusa (dodiplomskog) studija, a od 2008./2009. godine primjenjivat će se i u drugom ciklusu (diplomskom master studiju), koji je planiran pod nazivom: *Menadžment kvaliteta u religijskoj edukaciji*.

Islamski pedagoški fakultet u Bihaću

Islamska pedagoška akademija u Zenici će, svojim studijskim profilom, organizacijom, statutom i nastavnim programom, postati obrazac na kome je, prvo 1995. godine, nastala Islamska pedagoška akademija u Bihaću, potom 1997. godine studijski smjer islamske vjeronauke na Pedagoškoj akademiji u Mostaru te Islamska pedagoška akademija u Novom Pazaru. Sve ove akademije su kasnije transformirane u fakultete, a studijski smjer islamske vjeronauke u Mostaru je prestao sa radom.

Osnivanje Islamske pedagoške akademije u Bihaću prethodilo je osnivanju Bihaćkog univerziteta, što je ovoj instituciji omogućilo da postane jedna od njegovih konstitutivnih članica. Ona je, zapravo, bila prva islamska obrazovna institucija u Bosni i Hercegovini koja je postala dio univerzitetske strukture.

Fakultet se od osnivanja nije značajnije razvio. Njegov studijski program je nerazrađen i neisprofiliran. Većina njegovih nastavnika ima status spoljnih saradnika. Samo je nekoliko njih, koji ispunjavaju univerzitetske kriterije, u stal-

nom radnom odnosu. Međutim, kako je i ovaj fakultet, kao član Univerziteta, preuzeo obaveze primjene Bolonjskih standarda u organizaciji i nastavi, njegovo rukovodstvo je u posljednje vrijeme formiralo nekoliko stručnih timova čija je zadaća izrada elaborata za nove odsjke diplomskog studija i za diplomski master studij.

Jedina značajnija prednost ovog Fakulteta u odnosu na islamske fakultete u Sarajevu i Zenici sastoji se u, za naše prilike, izvrsnim prostornim mogućnostima koje je investicijama osigurao Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini.

KAKO DALJE?

Bosna i Hercegovina je 2003. godine prihvatila obaveze za provođenje reforme visokog obrazovanja i usklađivanje svojih studijskih programa sa *European Credit Transfer System* (ECTS-om), jednim od dijelova Bolonjskog procesa. Ovim je ona ušla u red evropskih zemalja koje su se obavezale da će do 2010. godine ispuniti uslove za potpuni prelazak na novi način studija i tako i sama postati neposredni učesnik u građenju *European Higher Education Area* (EHEA). Aktivnosti koje se ovih godina provode na univerzitetima i fakultetima u BiH usredsređene su na ispunjavanje preuzetih Bolonjskih obaveza kako bi se do kraja 2009. godine stekli svi potrebni uslovi za akreditaciju. Dio ovog procesa su i islamske visokoškolske institucije, što će, nužno, njihovom budućem razvoju odrediti novu perspektivu i u stanovitoj mjeri uticati na promjenu karaktera, a možda i islamskog identiteta njihovog obrazovanja. Ukoliko islamski fakulteti ostanu dio ovog procesa, pitanje na koje je potrebno što prije dobiti valjan odgovor je hoće li prilagođavanje novom sistemu obrazovanja, koji je zasnovan na načelima svijeta koji su u najvećoj mjeri oblikovale kršćanske vrijednosti, nužno podrazumijevati promjenu islamskog identiteta obrazovanja na visokoškolskim institucijama Islamske zajednice i prihvatanje nove paradigme, koja, umjesto islamske, nudi *orijentalističku* ili, pak, *eurocentričnu* sliku islama?

Osnivanjem Fakulteta islamskih nauka te Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici i onog u Bihaću, muslimani Bosne i Hercego-

vine još nisu sasvim dosegli ideju univerziteta, niti sazreli za izgradnju obuhvatnog islamskog odgojno-obrazovnog sistema u kome bi njegove visokoškolske institucije mogle funkcionirati u vjernosti islamu i odgovarati na zadaće što ih pred njih postavlja obrazovanje u XXI. stoljeću.

Iako su ove institucije nastale u okvirima Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, za njih se ne bi moglo reći da su dio jedinstvenog, osmišljenog i međusobno usaglašenog sistema visokoškolskog obrazovanja. One, nažalost, funkcioniraju odvojeno i, manje-više, određene su voljom pojedinaca ili malih, zatvorenih kolektiviteta, ispunjavajući pri tome uglavnom zadatke koje su same sebi postavile. Njihove pojedinačne snage su sasvim nedovoljne da prepoznaju izazove što ih donose promjene u evropskom visokoškolskom obrazovnom prostoru, koje su, kao što smo vidjeli, označene karakterističnom sintagmom *Bolonjski proces*.¹⁸ Međusobno nepovezane i usitnjene snage visokoškolskih institucija Islamske zajednice suviše su slabe da bi ispunile zadaću čuvanja islamskog identiteta svog obrazovanja u transformativnom prostoru postmoderniteta. Rješenje koje su *odabrane* situacijski je određeno i može se smatrati *ad hoc* rješenjem. Umjesto ujedinjenosti u jedinstvenoj krovnoj akademskoj instituciji Islamske zajednice, one trenutno ostvaruju članstvo u sasvim sekularnim univerzitetima u gradovima u kojima djeluju, što bi već u bliskom periodu moglo ishoditi potpunim gubitkom njihovog akademskog subjektiviteta.

U mjesecima koji slijede predstavnici islamskih fakulteta u BiH, njihovi dekani, prodekani za nastavu i znanstveno-istraživački rad te predsjednici odsjeka i katedri, trebali bi organizirati i izvršiti preliminarne pripreme koje bi trebale izhoditi donošenje platforme zajedničkog djelovanja u novim okolnostima

18 U Bologni je 1088. godine, na zapadno-kršćanskoj obrazovnoj matrici, nastao prvi evropski univerzitet. U potrazi za svojom *identitetnom jezgrom* Zapad se vraća *latinitetu srednjovjekovlja* i prepoznaje ga kao kvintesenciju svijete genuine tradicije koju treba ugrađivati u budućnost. To fundamentalno opredjeljenje potvrđuje i reforma njegovog visokoškolskog obrazovanja, koja se događa pod imenom „Bolonjskog procesa“, čime, i u ovom području, posvjedočuje vjernost primordijalnoj kršćansko-evropskoj tradiciji.

kako bi se što adekvatnije odgovorilo novoj situaciji u visokoškolskom obrazovanju i izazovima Bolonjskog procesa. Ovi razgovori bi također imali cilj preispitivanje i redefiniranje statusa i uloge ovih institucija, usklađivanje njihovih nastavnih programa i svih ostalih akata te možda i donošenje zajedničke deklaracije, koja bi sadržavala osnovne principe njihove reforme i budućeg razvoja.

Ideja o osnivanju *islamskog univerziteta* u Bosni i Hercegovini već je izvjesno vrijeme prisutna u muslimanskim intelektualnim krugovima. Međutim, izgleda da je upravo nastupio pravi trenutak da se ona potpuno aktuelizira i da se sasvim neposredno i odgovorno pristupi propitivanju realnih mogućnosti za njenim ozbiljenjem. Neka nam bude dopušteno nekoliko naznaka. Ideja univerziteta je, naravno, velika ideja, koja svjedoči o intelektualnoj zrelosti i kvalitetu kulturnih dometima jednog naroda. Da bi se ona, u našim okolnostima, mogla ostvariti u skladu sa svojim pojmom nužno je uspostaviti jedinstven obrazovni sistem, koji bi bio savremen, zasnovan na jedinstvenom konceptu i potčinjen jednom uzvišenom cilju, jer sistem danas, smatraju primjerice autori „opće teorije sistema“¹⁹, ima presudno značenje u određivanju kvaliteta svakog obrazovanja, naročito visokog. Stoga zastarjeli i neproduktivni sistemi - koji sputavaju kreativnost ljudi i dopuštaju neracionalno trošenje njihove energije, koji ne razvijaju odgovornost, ne unapređuju zajednički rad i ne potiču međusobno povjerenje - moraju se mijenjati. Po mišljenju W. E. Deminga preko devedeset posto *problema leži u sistemu a ne u ljudima*.²⁰

Islamski univerzitet u Bosni i Hercegovini kao evropskoj zemlji mogao bi imati perspektivu i stvarni *raison d'être* tek kao dio jednog uređenog, savremenog i funkcionalnog općeg sistema obrazovanja Islamske zajednice. A takav sistem nije nešto vanjsko, on je *tu, u nama*, gdje

19 Ova teorija se bavi općim svojstvima i zakonitostima sistema i kao takva postala je temeljem savremene znanosti o odgoju Vidi: Eckard Koenig i Peter Zedler, *Teorija znanosti o odgoju*, Educa, Zagreb, 2001, str. 185-189.

20 Vidi: Diane Chelsom Gossen i Judy Anderson, *Stvaranje uvjeta za kvalitetne škole*, Alinea, Zagreb, 1996, str. 20.

se, ustvari, i začinju sve akcije i sve stvarne promjene i istinsko putovanje u bolju budućnost

Osim toga, islamski univerzitet bi trebao biti zasnovan na rehabilitiranoj i obnovljenoj islamskoj etici rada i punoljetnoj odgovornosti za ono što činimo; na svijesti o načelima živog islama i njegovim vjerodostojnim značenjima; na međusobnom povjerenju, priznavanju²¹ i solidarnosti; na utemeljenom samopouzdanju i odgovornosti; na moralnim načelima koja se odnose na obaveze prema zajednici i svim njenim članovima; na osjećaju za zahtjeve našega vremena i osobitu narav svijeta u kojem živimo; na kvalitetnom i kompetentnom znanju i spremnosti da sebe mijenjamo kako bi tek mogli zaslužiti mijenjanje okolnosti. Ako se promijene ljudi koji čine jedan sistem, i on sam se, nužno, mijenja.

Osnivanjem islamskog univerziteta postojeće visokoškolske institucije Islamske zajednice bi postale *genuinim dijelom* jedinstvene cjeline i stekle primjeren akademski subjektivitet, povećale svoj izgled za povezivanje i saradnju sa islamskim univerzitetima u muslimanskom svijetu, ojačale moći očuvanja islamskog identiteta svog obrazovanja i oblikovale znatnije kompetencije za promoviranje duhovnih i intelektualnih vrijednosti islama u evropskom kulturnom prostoru. Kao takve bi zajedno sa sličnim univerzitetima u muslimanskom

21 Ugledni američki znanstvenik japanskog porijekla Francis Fukuyama u svojim knjigama *The End of History and the Last Man (Kraj povijesti i posljednji čovjek)* i *Trust (Povjerenje)* iznosi tvrdnju da su ove dvije vrijednosti (*povjerenje* i *priznavanje*) od najpresudnijeg značenja za uspješno i kvalitetno funkcioniranje suvremenih društava. Po njemu je *priznavanje vlastitog dostojanstva* od strane drugih tako fundamentalan i dubok poriv "da postaje jedan od glavnih pokretača cjelokupnog povijesnog procesa razvoja čovječanstva" a međusobno *povjerenje* unutar društvenih zajednica temeljni uvjet njihovog uspjeha u suvremeneom svijetu beskrupulozne konkurencije. Dobrobit neke nacije i sposobnost za konkurenciju uvjetovana je "jednim jedinim kulturnim obilježjem, a to je upravo stupanj povjerenja svojstven tom društvu." Društvena vrijednost što je pretstavlja *povjerenje* u budućnosti će postati važnija od svake druge vrste kapitala. Samo društvo s visokim stupnjem društvenog povjerenja moći će izgrađivati i održavati sigurne i efikasne sisteme. (Vidi: Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, str. 17-18.)

i evropskom svijetu mogle razvijati saradnju i zajedno učestvovati u građenju jedinstvenog obrazovnog prostora, što bi omogućilo usklađivanje obrazovnih programa, razmjenu iskustva, osiguralo prohodnost nastavniciima i studentima, te racionalnije i djelotvornije korištenje znanstvenih i obrazovnih resursa.

Literatura

- 1 Adivar, Adnan A., *Nauka kod osmanskih Turaka*, prijevod Kerima Filan, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 1999.
- 2 Astin, Alexander, *Assessment for Excellence: The Philosophy and Practice of Assessment and Evaluation in Higher Education*. ORYX Press, Westport, Conn, 1993.
- 3 Bok, Derek: *Universities in the Marketplace (The Commercialization of Higher Education)*, Princeton University Press, 2003.
- 4 Buljina, Halid, *Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Vrhovno islamsko starješinstvo, Sarajevo, 2/1989.
- 5 Bušatlić, Ismet (ur.), *Fakultet islamskih nauka u Sarajevo 2006/2007*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2007.
- 6 Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
- 7 Filipović, Muhamed, *Bosna i Hercegovina: Najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compact-E, Sarajevo, 1997
- 8 Fukuyama, Francis, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, prijevod Rajka Rusan Polšek, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- 9 Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press Paperbacks, New York, 1996.
- 10 Gossen, Diane & Anderson, Judy, *Creating the Conditions, Leadership for Quality Schools*, New View Publications, Chapel Hill, NC, 1996.
- 11 Kant, Immanuel et all., *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb, 1991.
- 12 Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1991.
- 13 König, Eckard & Zedler, Peter, *Theorien der Erziehungswissenschaft: Einführung in Grundlagen, Methoden und praktische Konsequenzen*, Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 1998.
- 14 Lesourne, Jaques, *Obrazovanje & društvo: izazovi 2000. godine*, Educa, Zagreb, 1993.
- 15 Nakičević, Omer (ur.), *Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1998.
- 16 Nasr, Seyyed Hossein, *Science and Civilization in Islam*, The Islamic Text Society, Cambridge, 1987.
- 17 Novaković, Dragan, *Školstvo islamske zajednice*, JUNIR, Niš, 2004.
- 18 Truhelka, Ćiro, *Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo djelo*. U: *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, XXIV., Zemaljski muzej, Sarajevo, 1912, str. 80-95
- 19 Von Gladiß, Almut, *Architecture of the Ottoman Empire*. U: Hattstein, Markus; Delius, Peter (ur) *Islam - Art and Architecture*, Könemann Verlagsgesellschaft mbH, Cologne, 2000.

Summary

ISLAMIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND
DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Isanovic Nusret

The beginnings of higher education in BiH are connected to the establishment of Ottoman System of madrasas and to the founding of its most representative traditional educational institution, the Madrasa of Gazi Husrev Bey in Sarajevo. From its founding in the year 1537 on, it has been ranked higher than other madrasas in this region being the place where the higher Islamic education was acquired. Later on several other schools there were founded that, to the certain extent, had the character of higher educational institutions. Those are: Dar al-Mu'allimin (1869) and School of Shari'a Law (1889). However, the very first educational institution that was aimed at achieving the genuine level of higher education, in the modern sense of the word, was The Higher Islamic School for Shari'a and Theology (1935).

The paper is especially focused on higher education institutions founded by Islamic Community in BiH during the past three decades of the 20th century. Those institutions are: the Faculty of Islamic Studies in Sarajevo (1977), Islamic Pedagogical Faculty in Zenica (1993) and the Islamic Pedagogical Faculty in Bihać (1997). Despite the fact that these institutions were founded by Islamic Community, it cannot be said that they are part of a united, justified and inter-coordinated system of higher education. They are not gathered under a unique roof of academic institution of Islamic Community in BiH, but each of them has a status of adjoined member to one of the three completely secular universities.

In 2003, BiH took over the implementation of the higher education reform. It implies arrangement of its study programs according to ECTS that has been prescribed by the principles of Bologna process to participate in European Higher Education Area. Participation of Islamic institutions of higher education in this process will determine the new perspective of their future development and, to a certain extent, cause the change of their nature, perhaps the very Islamic identity of their education. The question this paper raises is: will the adjustment to the new system of education, based on the principles formed by Christian values, imply the change of Islamic identity of education in higher education institutions of Islamic Community in BiH and gradually bring them to adopting the oriental and Eurocentric image of Islam instead of the Islamic one?

The paper also actualizes possibilities for establishing the Islamic University in BiH. Under such university, the present higher education institutions of Islamic Community would become a genuine segment of the united structure by acquiring an appropriate academic subjectivity.

موجز

مؤسسات التعليم الإسلامي العالي في البوسنة والهرسك
وأفاق تطورها

نصرت إيسانوفيتش

ينتمي مسلمو البوسنة والهرسك – حسب تصنيف الأنماط الاجتماعية في الثقافة الإسلامية عند مونتيل Monteil وسيد حسن نصر – إلى المنطقة التركية في الثقافة الإسلامية. كانت البوسنة خلال أكثر من ألف عام نقطة تجمع مختلف العوالم من الشرق والغرب؛ الأرثوذكسية والكاثوليكية والإسلام. وقد كان لهذه الحقيقة انعكاسها على السمة المتميزة للثقافة والتعليم فيها. وترتبط بداية التعليم العالي في البوسنة والهرسك بوضع نظام المدارس العثماني، وتأسيس أشهر المؤسسات التعليمية التقليدية في البوسنة والهرسك، ألا وهي مدرسة الغازي خسرو بيك في سراييفو، والتي تأسست سنة 1537 م، وكانت منذ تأسيسها تصنف في مرتبة أعلى من باقي مدارس المنطقة، إذ كانت تعتبر مكانا لتحصيل التعليم الإسلامي العالي.

وجاء بعد ذلك تأسيس عدد من المدارس التي اتسمت بصفات مؤسسات التعليم العالي، مثل دار المعلمين (1869) والمدرسة القانونية الشرعية (1889). ولكن المدرسة الأولى التي أسست منذ البداية على أنها مؤسسة حقيقية للتعليم العالي بالمفهوم الحديث، كانت المدرسة الدينية الشرعية الإسلامية العليا (1935). وخلافا لمدرسة الغازي خسرو بيك التي تقوم على أسس النموذج التعليمي الإسلامي، فإن هذه المدارس – رغم غلبة المضامين الإسلامية في مناهجها – إلا أنها تخلت عن ذلك النموذج واعتمدت النمط الأوروبي الغربي الحديث في التعليم.

يركز هذا المقال على مؤسسات التعليم العالي التي أسستها المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك في العقود الثلاثة الأخيرة من القرن العشرين، وهي: كلية الدراسات الإسلامية في سراييفو (1977)، وكلية التربية الإسلامية في زينيتسا (1993)، وكلية التربية الإسلامية في بيهاتش (1997). وبالرغم من أن المشيخة الإسلامية هي المؤسس لهذه الكليات، إلا أنه لا يمكن القول بأنها جزء من نظام موحد ومنسق للتعليم العالي. فهي ليست تحت سقف أكاديمي واحد في المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، بل إن الوضع القانوني لكل منها يجعلها عضوا ملحقا بواحدة من ثلاث جامعات علمانية.

لقد أخذت البوسنة والهرسك على عاتقها سنة 2003 تطبيق الإصلاحات في نظام التعليم العالي، وهذا يعني ملاءمة برنامج الدراسة مع نظام ECTS الأوروبي الذي تفرضه أحكام عملية بولونيا، وذلك من أجل الانضمام إلى حيز التعليم العالي الأوروبي. إن مشاركة المؤسسات الإسلامية للتعليم العالي في هذه العملية سوف يحدد أفاقا جديدة لتطورها المستقبلي، مما سيؤدي إلى تغيير في سماتها، وربما يؤثر أيضا على الهوية الإسلامية للعملية التعليمية فيها. والسؤال الذي يطرحه هذا المقال هو: هل تقتضي الملائمة مع النظام التعليمي الجديد القائم على القيم النصرانية، تغيير الهوية الإسلامية لمؤسسات التعليم العالي التابعة للمشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، وهل سيؤدي ذلك إلى اعتماد الصورة الاستشراقية والأورو-مركزية عن الإسلام بدلا من الصورة الإسلامية؟

ويعيد هذا المقال طرح مسألة تأسيس جامعة إسلامية في البوسنة والهرسك. وإذا حدث هذا فسيكون بإمكان مؤسسات التعليم العالي الحالية في المشيخة الإسلامية أن تحصل على كيان أكاديمي مناسب وتصبح جزءا حقيقيا ضمن بنية موحدة، مما سيؤدي إلى زيادة قوى المحافظة على الهوية الإسلامية للتعليم واكتساب القدرة على تعزيز قيم الإسلام الروحية والأخلاقية والفكرية ضمن الفضاء الثقافي الأوروبي.

KA NOVOMEUSTAVU ISLAMSKEZAJEDNICE

VJEROUČITELJ U STRUKTURI ISLAMSKZE ZAJEDNICE

Samir DEDIĆ

Predmet Islamska vjeronauka je, nakon polustoljetnog izgnanstva, ponovo vraćen u škole 1993./94. školske godine.¹ Ove 2008. godine imamo jedan mali jubilej – 15 godina od vraćanja vjeronauke u školske programe. Tačnije, početkom školske 2008./09. godine taj će jubilej dostići svoju punoljetnost, te držimo da ovaj tekst dolazi u pravo vrijeme da ukaže na neke činjenice. Ukoliko bi se neke stvari realizovale, korist bi bila višeznačna, ukoliko ne, naš alarm koji dolazi iz dubine skrivenoga, iz duše, će imati povratnu informaciju (zapravo je već ima) da je ukazao na ono na što je trebalo ukazati.

Naime, u Preporodu od 15. aprila 2008. godine, na strani 52. je objavljen tekst koji govori o Prijedlogu nacrtu novog ustava IZ-e u

1 Prema riječima Ibrahim ef. Begovića - savjetnika za vjeronauku u VPS Rijaseta IZ u BiH (razgovor obavljen 7. maja 2008. godine) vjeronauka je postojala u u nekim sarajevskim školama još 1990/91 školske godine kao *pilot projekat*. 1993/94. je uglavnom bila prisutna u većini škola na prostoru današnja Federacije BiH, da bi od školske 1994/95. godine kroz nastavne planove i programe programe vjeronauka bila u potpunosti implementirana kao poseban vid fakultativne nastave na prostoru cijele Federacije. Program su praktično donosile vjerske zajednice i realizirale ga u školama. 16.9.1996. godine odredba o vjeronauci kao posebnom vidu fakultativne nastave je izmijenjena tako što je utvrđeno: „Program vjeronauke donosi vjerska zajednica, odobrava ga ministar Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kultura i sporta, a realizira ga, kao i druge nastavne predmete, škola.“ Prema: *Vjeronauka u školama*, Abdulah Jabučar, savjetnik ministra za oblast obrazovanja FBiH, u: *Religijski pogledi*, god II, broj 4, Sarajevo 2000, str. 5.

BiH². Iz dopisa koji je objavljen u spomenutom broju Preporoda se da vidjeti da je objavljeni tekst morao čekati i da su autori ponovo tražili da se isti objavi u spomenutom listu. Zašto spominjemo dotični tekst? To činimo iz razloga kako bismo objasnili motiv pisanja ovog našeg teksta. Ustvari motiv za pisanje ovih redaka je, smijemo se usuditi reći, mnogo stariji i dublji. Tekst iz Preporoda je samo dodatno doprinio da se ideje koje smo duže vrijeme nosili u izvjesnom *'hide folderu'* naše memorije ozbilje i prebace na papir.

Iako ovdje nećemo analizirati Prijedlog nacrtu novog ustava koji spomenuti tekst tematizira, nego ćemo se osvrnuti i potanko raspravljati (dajući određena rješenja) o stvarima na koje je Prijedlog propustio ukazati, ipak istaknimo da on ima nesumnjivo mnogo pozitivnih ideja i prijedloga.³ Ovaj Prijedlog je

2 Prijedlog nacrtu ustava radio je radni tim AKOS-a (Asocijacije za obrazovanje, nauku, kulturu i sport), sa ciljem unaprijeđenja ustavnog uređenja IZ u BiH. Cilj im je bio da se o ovom pitanju počne govoriti i da se, u što skorijoj budućnosti, u Saboru Islamske zajednice pokrene proces izmjene Ustava. Na ovom Prijedlogu nacrtu radila je grupa članova AKOS-a u sastavu: dr. Šukrija Ramić, profesor šerijatskog prava, koordinator, Sedad Dedić, dipl. pravnik, Denis Delismajlović, dipl. ecc, Edin Fetić, apsolvant na Ekonomskom fakultetu, Ajdin Huseinspahić, apsolvant na Pravnom fakultetu, Fuad Kačapor dipl. pravnik, Esad Oruč, dipl. pravnik.

3 Prema našem mišljenju, neki od kvalitetnih prijedloga su: uvođenje razlike između članova i pripadnika Islamske zajednice; neposredni izbori sabornika i reisululeme; zatim muftilučki sudovi; nagrađivanje za poseban

u nekim rješenjima bolji od aktuelnog Ustava, ali svakako su rješenja mogla biti mnogo bolja, posebno kada se tiče vjeronauke, vjeroučitelja⁴, savjetā vjeroučitelja, aktivā vjeroučitelja... Sve ove nabrojane kategorije se i ne spominju. Otvorenoj temi ćemo se vratiti nešto kasnije, no prije toga nam se nameće jedna dilema: kakvo nam udruženje vjeroučitelja treba?

DVA MODELA ORGANIZOVANJA VJEROUČITELJA

1. Udruženje vjeroučitelja Kantona Sarajevo

Junu 2006. godine u Sarajevu je formirano Udruženje vjeroučitelja Kantona Sarajevo. Inicijativni odbor se sastao i sa reis-ul-ulemom Mustafom ef. Cerićem, predložio formiranje udruženja, a nakon toga zakazao i Osnivačku skupštinu. Na Skupštini su bili prisutni: reis-ul-ulema, dr. Mustafa ef. Cerić, muftija sarajevski, Husejn ef. Smajić, predstavnik Vjersko-prosvjetne službe, prof. Ibrahim Begović, predstavnik FIN-a, doc. dr. Zuhdija Hasanović, predstavnik IPF-a iz Zenice, doc. dr. Nusret Isanović, savjetnica za vjeronauku u Prosvjetno-pedagoškom zavodu u Sarajevu, prof. Mina Pleh i veliki broj vjeroučitelja iz Kantona Sarajevo.⁵ Nesumnjivo je da prisustvo svih spomenutih zvanica ovome udruženju priskrbljuje puni legitimitet. Međutim, ako se uzme da ovo udruženje u preambuli svoga Statuta apsolutno ne spominje IZ-u niti njen Ustav, onda nam se nameće jedno logično pitanje – pitanje koje *apriori* nudi i *instant* odgovor da je ovdje posrijedi jedna nelogičnost: vjeroučitelji koji dobivaju saglasnost od Islamske zajednice (muftijstva), su osnovali udruženje u čijem Statutu i ne spominju Islamsku zajednicu. Zanimljivo je da Rijaset u svome zaključku nije naglasio ovu činjenicu. Zaključak Rijaset glasi: *Rijaset podržava formiranje Udruženja vjeroučitelja Kantona Sarajevo, kao Udruženja građana koje će svojim aktivnostima doprinosti afirmaciji*

doprinos u radu, kako uposlenika, tako i pripadnika IZ-e; uvođenje resora za strateško planiranje...

4 U ovome radu ćemo pod terminom vjeroučitelj podrazumijevati i nastavnika islamske vjeronauke i profesora islamske vjeronake, bez obzira da li oni predavali u osnovnim ili u srednjim školama, ili pak u predškolskim ustanovama.

5 Preuzeto sa: www.vjeroucitelji.ba

vjeronauke u školama i rješavanju problema vjeroučitelja sa kojima se oni suočavaju u obavljanju nastavnog procesa u ovoj oblasti.⁶ Ovdje odmah napominjemo da ove činjenice ne navodimo kako bismo ovo Udruženje predstavili u krivoj svjetlu. Naprotiv. Ono je vrlo aktivno i kao takvo veoma pozitivno.⁷ Međutim, kako postoji i drugi način organizovanja vjeroučitelja, ovdje želimo istaknuti pozitivne stvari i jednih i drugih i na kraju ponuditi vlastiti stav o tome koji je model prihvatljiviji i navesti razloge zašto je to tako. Ovo dobija na težini stoga što smatramo apsolutno neprihvatljivim da unutar jedinstvene strukture IZ-e u BiH postoje i *'funkcionišu'* dva modela *'ustavno-pravno'* različitih tipova organizovanja vjeroučitelja:

1. **Udruženje vjeroučitelja** – potpuno neovisno udruženje (građana) vjeroučitelja sa svojstvom pravnog lica (kome bi potpuni legitimitet trebao potvrditi Sabor IZ-e, vidi član 72., stav 3 Ustava IZ-e) i
2. **Savjet vjeroučitelja** – tip organizovanog djelovanja vjeroučitelja kroz *'instituciju'* muftijstva.

2. Savjet vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog – prihvatljiviji model organizovanja vjeroučitelja⁸

Januara 2007. godine su formirani aktivni vjeroučiteljā na području Muftijstva tuzlan-

6 Ovu odluku je Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, donio na svojoj 19. redovnoj sjednici, održanoj 31.08.2006., odnosno 7. ša'banana 1427. h.g., rješavajući po zahtjevu Inicijativnog odbora za osnivanje Udruženja vjeroučitelja Kantona Sarajevo. Prema: www.vjeroucitelji.ba

7 O aktivnostima ovog udruženja pročitaj primjerice: „Vjeronauku omiliti učenicima“, treći stručni seminar Aktiva nastavnika vjeronauke Kantona Sarajevo, u: Preporod od 1. decembra 2006., str. 47., ili „Naša mladost koja podučava još mlade naše naraštaje“ – održan simpozij na temu: „Vjeronauka u našem odgojno-obrazovnom sistemu, stanje i perspektive“, Udruženje vjeroučitelja KS, u: Preporod od 15. aprila 2008., str. 26.

8 Ovakav model organizovanja vjeroučitelja je prisutan i u Muftijstvu goraždanskom, s tim da tamo (zbog malog broja vjeroučitelja) postoji samo jedan aktiv vjeroučitelja i to na nivou muftijstva. Prema podacima VPS Rijaset, na ostalim područjima aktivni postoje samo na nivou međzliisa, a ne na nivou muftijstva. Ipak, na području svih muftijstava postoje određeni oblici koordinacije putem savjetnika ili koordinatora za vjeronauku.

skog⁹, a potom konstituisan i Savjet vjeroučitelja. Savjet vjeroučitelja je predložio, a Savjet muftije (glavni imami i direktor Behram-begove medrese) usvojio Etički kodeks vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog.

Aktiv vjeroučitelja označava sve vjeroučitelje koji predaju vjeronauku na određenom području. Na području Muftijstva tuzlanskog djeluje 17 aktiva i to 16 aktiva vjeroučitelja u osnovnim školama i jedan Aktiv profesora islamske vjeronauke u srednjim školama. Svi predsjednici aktivā vjeroučitelja na području Muftijstva tuzlanskog (njih 17) sačinjavaju Savjet vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog.¹⁰

Postojanje ovakovrsnog paralelizma (kroz dva različita modela organizovanja vjeroučitelja) nam se u najmanju ruku čini neprihvatljivim. Svakako, ovdje želimo naglasiti da dajemo prednost modelu organizovanja pod brojem dva, s obzirom na niži nivo organizacije – aktiv vjeroučitelja koji je sastavni dio Savjeta vjeroučitelja. Pravi smisao koordinacije vjeroučitelj-Islamska zajednica upravo dolazi do izražaja kroz aktiv vjeroučitelja koji je uglavnom pri jednom medžlisu. Ovdje koordinacija na nivou glavni imam - predsjednik aktiva, ili pak muallim-vjeroučitelj dolazi do svoje punine. Naravno, mi ukazujemo na neke stvari, a na višim nivoima je da daju konačan stav o tome, i da prema njemu i preduzmu neke korake kako bi se situacija dovela na prihvatljivo i za Zajednicu, dugoročno gledano, plodonosnije rješenje. Mišljenja smo da ne bismo smjeli dozvoliti da nakon izvjesnog vremena donosimo rezolucije o dozvoljenom načinu tumačenja vjere na školskoj vjeronauci. Saglasnost muftije je osnovna i najvažnija spona između vjeroučitelja i IZ-e. Ako ona bude ugrožena bojimo se da će onda

9 Jedino je Aktiv vjeroučitelja Gračanica i Doboj Istok (u daljem tekstu: AV Gračanica i Doboj Istok) formiran 15. decembra 2007., te je prema tome najmlađi aktiv od ukupno 17 aktiva Muftijstva tuzlanskog.

10 Na području koje pokriva Savjet vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog ima 120 osnovnih škola i 32 srednje škole (u kojima postoji vjeronauka) u kojima radi 221 vjeroučitelj sa oko 60 000 učenika. Status vjeronauke je izborno obavezujući, osim Brčko Distrikta gdje je vjeronauka fakultativan predmet i ocjena ne ulazi u prosjek. Ovu informaciju smo dobili od Bekir ef. Šabića, savjetnika za vjeronauku Muftijstva tuzlanskog.

pojedinaac (vjeroučitelj) biti neovisan u iznošenju ideja i tumačenju vjere prema vlastitim uzusima. Čak ako to bude radio i u najboljim namjerama, to dugoročno gledano može donijeti nove, potpuno nepotrebne, probleme IZ-i i muslimanima na ovim prostorima.

Potreba izbora odgovarajućeg modela organizovanja vjeroučitelja

Na susretu Reisul-uleme Islamske zajednice sa vjeroučiteljima Muftijstva tuzlanskog održanom u Tuzli¹¹, Reisul-ulema je kazao da se Savjet vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog ne treba osvrtni na druga muftijstva, već treba ići naprijed sa inicijativama. Mi smo mišljenja da se na nivou Rijasetu i Sabora (kroz Ustav) ova pitanja moraju regulisati. Smatramo da je sazrelo vrijeme za to. O tome u zadnje vrijeme svjedoče i sve učestaliji izvještaji o organizovanju općinskih i kantonalnih takmičenja iz školske vjeronauke. Međutim, upravo u tim izvještajima je odmah primijetna velika šarolikost.¹² Takmičenje na nivou muftijstva (ili pak kantona) iz islamske vjeronauke se održava samo u četiri od osam muftijstava u BiH (Goražde¹³,

11 Susret je održan u velikoj dvorani BKC-a Tuzla, 12 aprila 2008. godine. Opširnije o ovome susretu u: Bilten Aktiva vjeroučitelja Gračanica i Doboj Istok, broj 4., str. 2.

12 Još jedan primjer neuvezanog djelovanja vjeroučitelja smo saznali od Dženan ef. Imamovića – sekretara Muftijstva goraždanskog (razgovor obavljen 9. maja 2008. godine) koji nam je kazao da su profesori islamske vjeronauke u Goraždu izradili skriptu za islamsku vjeronauku za I,II i III razred srednje škole. U planu je i izrada skripte za četvrti razred. Ove skripte su prvenstveno namijenjene učenicima, ali služe i kao priručnici profesorima u srednjim školama. Izvijestili smo kolegu Imamovića da sličan projekat rade i profesori Islamske vjeronauke u srednjim školama na području Tuzlanskog muftijstva i ne znajući da su kolege u Goraždu već uradile taj posao.

13 Kantonalno takmičenje u pravom smislu (na nivou kantona) održava se samo u Goraždu, dok se takmičenje na području muftijstva održava u Mostaru, jedno vrijeme je to bilo u Tuzli i Zenici, a nakon duže pauze ponovo je aktivirano na području Muftijstva zeničkog prošle (2006/07.) godine. Ove (2007/08.) godine je pokrenuto i na području Muftijstva travničkog, ali samo za sedmi razred. U Sarajevu se održava takmičenje, ali samo u nekim školama, ništa izvan toga (podaci VPS Rijasetu). Kao pozitivan primjer ističemo vrlo lijep način na koji

1.	Muftijstvo	Kanton/entitet	Takmičenje po redu	Učestvovali razredi				Grad domaćin		
1.	BANJALUČKO	RS								
2.	BIHAČKO	Unsko-sanski								
3.	GORAŽDANSKO	Bosansko-podrinjski	10.			5.	6.	7.	8.	Goražde
4.	MOSTARSKO	Hercegovačko-neretvanski, Zapadno-hercegovački i Kanton 10 ¹	10.	4. devetog.	4. osmog.	5.	6.	7.		Mostar
5.	SARAJEVSKO	Sarajevo								
6.	TRAVNIČKO	Srednjobosanski	1.					7.		Travnik
7.	TUZLANSKO ²	Tuzlanski, Posavski, Brčko Distrikt								
8.	ZENIČKO	Zeničko-Dobojski	2.			5.	6.	7.		Tešanj

TABELA 1.

1 Ovo je, zbog ranijeg neustavnog naziva *Herceg-bosanski kanton*, trenutno zvanični naziv, a uobičajeni je Kanton Livno

2 Na području Muftijstva tuzlanskog održano je međuopćinsko takmičenje petih razreda (Gračanica i Doboj Istok) u organizaciji Aktiva vjeroučitelja Gračanica i Doboj Istok. Skraćenu informaciju o tome pročitaj u: Dnevni avaz od 29. aprila 2008., str. 14., ili opširnije u: Preporod od 15. aprila 2008., str. 28.

Mostar¹⁴, Zenica i Travnik). Ibrahim Begović, savjetnik za vjeronauku pri VPS Rijasetu, nam je kazao kako je ideju i program da se u saradnji sa pedagoškim zavodima na području svih muftijstava pokrene redovno kantonalno takmičenje podnio još prije 7 godina (dakle 2001. godine, op. S.D.). Međutim, ističe on, „nije bilo prave spremnosti da se na nivou muftijstava to odradi sa pedagoškim zavodima, izuzev Goražda, pa tako još uvijek nije zaživjela ideja kantonalnih takmičenja nakon čega ne bi bilo poteškoća organizirati takmičenje na nivou FBiH ili čak BiH. Na tome bi trebalo još raditi, ali isključivo po principu uključivanja pedagoških zavoda jer je vjeronauka redovni školski predmet. Za to se trebaju boriti i aktivni vjeroučitelja kod muftija...“ U tabeli broj 1.¹⁵ donosimo pregled

je Goraždansko muftijstvo još od početka, dijelom i zbog malog broja škola, organizovalo ovo takmičenje na nivou Kantona uz prisustvo najviših zvanica, kako vjerske tako i prosvjetne vlasti. Cjelovit izvještaj sa posljednjeg (desetog) kantonalnog takmičenja pročitaj na: http://test.rijaset.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=3235&Itemid=59

14 Kako nam je kazao Nazifef. Garib, sekretar Muftijstva mostarskog, na području Mostarskog muftijstva se na nivou osmih razreda održava kviz „Stazama Resulullaha“ u kome učestvuju 22 osnovne škole. Šest škola ne učestvuju zbog malog broja bošnjačke djece u njima.

15 Podaci u tabeli su crpljeni iz sljedećih priloga objavljenih u Preporodu: „Zajednički uspjeh učenika i organizatora“ (1. maj 2007., str. 50.); „Konjičani najbolji – takmičenje iz vjeronauke u Stocu (1. juni 2007., str. 23.); „Takmičenje iz Islamske vjeronauke na nivou Muftiluka

ovih takmičenja održanih u školskoj 2007./08. godini, uz prikaz broja organizovanja i razreda koji su učestvovali na kantonalnim (ili pak na području koje pokriva jedno muftijstvo) takmičenjima.

Naravno, da je ovakovrsna takmičenja mnogo teže organizovati u odnosu, naprimjer, mektepska takmičenja. Zakonski (postojanje ministarstva obrazovanja), pravno (status predmeta), i što je najgore teritorijalno (područje nekog muftijstva pokriva i više od dva kantona) organizovanje ovih takmičenja se razlikuje od kantona do kantona, odnosno, od muftijstva do muftijstva, jer teritorijalni ustroj države se ne podudara sa organizacijskim uređenjem IZ-e. Ovo je najočitiji primjer kod Muftijstva mostarskog koje pokriva tri kantona, ili pak kod Muftijstva tuzlanskog koje pokriva sljedeća područja: Tuzlanski kanton, Posavski kanton, Brčko Distrikt i područje općina, tj. medžlisa u RS-u: Bijeljina, Bosanski Šamac, Bratunac, Janja, Modriča, Srebrenica, Vlasenica i Zvornik.

Sve naprijed spomenuto govori da odnekud treba početi i da je krajnje potrebno iskoordinirati ove aktivnosti. Mi smo, na već spomenutom susretu Reisul-uleme sa vjeroučiteljima održanom u Tuzli, predložili inicijativu Rijasetu da da preporuku svim muftijstvima da oforme aktive i Savjet vjeroučitelja kako bi se u

zeničkog“ (1. maj 2008., str. 23.) i „Prvo kantonalno takmičenje iz vjeronauke“ (1. maj 2008., str. 23.). Preciznost podataka smo potvrdili u VPS Rijasetu.

dogledno vrijeme na nivou države mogao imati koordinacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH.¹⁶

Kako je vjeronauka ravnopravan predmet izborna-obavezujućeg statusa držimo da je organizacija takmičenja iz islamske vjeronauke kroz kantone i pedagoške zavode najbolji način regulisanja ovoga problema. S druge strane, kako smo i istakli, najprihvatljiviji način organizovanja vjeroučitelja je kroz muftijstva. To će ovome predmetu, čije programe donosi vjerska, a odobrava prosvjetna vlast, davati dvodimenzionalnost kako duhovnog tako i svjetovnog karaktera čiji spoj treba da bude idealan model ovako uređenog bosanskog društva.

Zaboravljeni jubilej

U uvodnom dijelu ovoga rada smo istakli kako je ove godine jedan mali jubilej – 15 godina od vraćanja vjeronauke u školske programe. Upravo bi ovaj mali, zaboravljeni, jubilej mogao potaknuti i ubrzati koordiniran pristup uređenom organizovanju vjeroučitelja u BiH. Rijaset je donio jedan program aktivnosti koji se trebao provesti u toku 2007. godine u cilju afirmacije i unapređenja mekapske nastave, a koji predviđa između ostalog i doedukaciju muallima/i, izmjene i dopune Pravilnika o radu mekteba i mekapske nastave, izrada novih namjenskih udžbenika, nastavnih pomagala, opremanje učionica po predviđenim standardima itd. Prošla godina je stoga od strane Rijaset proglašena godinom mekteba¹⁷. Smatramo da bi, s obzirom na jubilej, školska 2008/09. godina, ili barem naredna kalendarska godina, trebala biti proglašena godinom školske vjeronauke i kao takva biti popraćena raznim okruglim stolovima, radionicama i konferencijama na najvišem nivou. I naš časopis *Novi Muallim*, tj. Redakcija *N. Muallima* bi trebala u tome odi-

16 Ovu ćemo inicijativu uskoro podnijeti i pismeno.

17 Zijad ef. Suljić - savjetnik za mekteb u Vjerskoprosvjetoj službi Rijaset IZ u BiH (razgovor obavljen 9. maja 2008. godine) nam je kazao da je Rijaset proglasio 2007. godinu godinom mekteba. VPS je ponudila program realizacije projekta 2007. godina - godina mekteba. Program je prihvaćen, s tim da je od strane Rijaset određen rok od četiri godine za potpunu implementaciju određenih dijelova programa.

grati bitnu pokretačku ulogu, kao što je nekoć odigrala značajnu ulogu kod aktueliziranja ozbiljnijeg pristupa problematici hatabeta¹⁸, ili kod aktueliziranja problema obrazovnog sistema u Islamskoj zajednici općenito.¹⁹

Radni status vjeroučitelja

Naravno, ne bi bilo pošteno s naše strane kada ovdje ne bismo spomenuli i jedan *light-motiv* aktueliziranja problema organizovanja vjeroučitelja. Taj *light-motiv* je katastrofalno slab radni status vjeroučitelja naspram radnog statusa drugog nastavničkog kadra.

Na zvaničnoj web stranici Rijaset IZ-e u BiH stoji: „Vjeronauka se odvija u osnovnim i srednjim školama na nivou cijele države. Državni krovni zakon za osnovnu školu je **vjeronauci osigurao ravnopravan status sa drugim predmetima, kao i radno-pravni status vjeroučiteljima**.²⁰ To je stabiliziralo položaj ovog predmeta u odgojno-obrazovnom sistemu državnih škola u BiH“. Da su vjeroučitelji prema radno-pravnom statusu u mnogo nepovoljnijoj poziciji od drugih kolega nastavnika dokazuje tabelarni pregled koji slijedi. Naravno ovdje se fokusiramo na TK, ali imamo saznanja da i na drugim kantonima situacija nije mnogo bolja. Ovdje ćemo kao ilustrativan primjer navesti radni status Aktiva vjeroučitelja Gračanica i Doboj Istok²¹. Aktiv vjeroučitelja Gračanica i Doboj Istok ove školske godine broji ukupno dvadeset i dva (22) člana.

18 Pitanju *hatabeta* je u *Novom muallimu* ozbiljno pristupljeno u broju 3. koji je tematski posvećen Kolokviju pod nazivom „Kakve nam hutbe trebaju“ održanom 12. juna 2000. godine u Sarajevu.

19 Osmi broj *Novog muallima* je u cjelosti posvećen ovoj tematici i prenosi referate i zaključke Okruglog stola održanog na temu *Obrazovni sistem u Islamskoj zajednici* koji je održan 3. i 4. novembra 2001. godine u Sarajevu.

20 Naše isticanje, S.D., izvor: http://test.rijaset.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=160&Itemid=104

21 AV Gračanica i Doboj Istok je problem nepostojanja *stalnog zaposlenja* (ugovora o radu na neodređeno radno vrijeme) postavio najprioritetnijim na ljestvici prioriteta. U tome smislu smo 16. maja ove godine poslali i opširan dopis gospođi Mirzeti Hadžić-Suljić - ministrici obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK kako bi se ovaj problem riješio. Očekujemo povratnu informaciju.

STRUČNA SPREMA	VSS	VŠS	SSS	UKUPNO
Broj	7	12	3	22
Procenat ≈	32 %	54 %	14 %	100%
POLOŽEN STRUČNI	DA	PRIPRAVNICI	NE (BEZ PRIPRAVNIKA)	UKUPNO
Broj	16	2	4	22
Procenat ≈	73 %	9 %	18 %	100%
GODINA POLAGANJA	2003. i 2004.	2005.	2007. i 2008.	UKUPNO STRUČNIH
Broj	2	8	6	16
Procenat ≈	12,5 %	50 %	37,5 %	100%
GODINA STAŽA	VIŠE OD 4 GODINA	2-4 GODINE	MANJE OD 2 GODINE	UKUPNO
Broj	8	7	7	22
Procenat ≈	36 %	32 %	32 %	100%
RADNI STATUS	NEODREĐENO	ODREĐENO	HONORARNO	UKUPNO
Broj	1	19	2	22
Procenat ≈	4,5 %	86,5 %	9 %	100%

TABELA 2.

Kao što se vidi iz tabele 2, od dvadeset i dva vjeroučitelja, šesnaest (16) je stručno, dvojica su pripravnici ('pripravljaju' se za samostalan rad), dok su četiri člana Aktiva nestručne osobe (jedan od njih radi honorarno i ima samo 4 sata u nastavi). Ako uzmemo u razmatranje stručnu spremu vidimo da su čak sedam (7) naših vjeroučitelja profesori (sa VSS). Istini za volju, dvoje od njih su diplomirani pedagozi-psiholozi sa prethodno završenom srednjom vjerskom školom - medresom.

S druge strane, kada se pogleda radni status, odmah je primijetno da je od 22 vjeroučitelja samo jedan dobio stalni posao - ugovor o radu na neodređeno radno vrijeme!!! Dvojica su, honorarno zaposleni – po ugovoru o djelu, dok je čak devetnaest (19) naših vjeroučitelja bez stalnog radnog zaposlenja – ugovor o radu na određeno radno vrijeme!!! Naravno, ovdje radi objektivnosti navodimo da od 19 vjeroučitelja koji rade po ugovoru na određeno radno vrijeme, njih trojica još uvijek rade i u džematu kao imāmi. Međutim, podatak da je od 16 stručnih vjeroučitelja (od čega njih 6 sa VSS) samo jedan dobio stalno zaposlenje, ne može ništa opravdati.

Status vjeronauke u Nastavnom planu i programu

Isto tako, i ravnopravan status vjeronauke sa drugim nastavnim predmetima je vrlo upitan. Navešćemo samo neke činjenice. Naime, u najnovijem Prijedlogu Okvirnog nastavnog

plana i programa za peti razred devetogodišnje osnovne škole, redovnog (izborno-obavezujućeg) predmeta Vjeronauka nema čak ni u napomeni.²² Isto je i kod Spiska odobrenih udžbenika za upotrebu u nastavi u školskoj 2007./08. godini od strane Federalnog Ministarstva obrazovanja i nauke u kojem se, također, ne navodi predmet vjeronauka kao da uopće i ne postoji.²³

Nakon ovih egzaktnih podataka, smatramo da nije potrebno dodatno isticati značaj formiranja Koordinacionog odbora vjeroučitelja. Ipak ćemo ovdje spomenuti još jednu bitnu činjenicu na koju se ima računati u ovoj „tranzicijskom“ periodu profesionalizacije²⁴ vjeroučiteljskog poziva. To je koordinacija na

22 AV Gračanica i Doboj Istok je reagovao saopćenjem za javnost u kome traži od Federalnog Ministarstva obrazovanja i nauke da Koordinacijsko tijelo za provođenje i praćenje obrazovne reforme u FBiH ubuduće u Prijedlogu Okvirnog nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje obavezno navede i vjeronauku kao izborno-obavezujući predmet, sedmični i godišnji fond sati vjeronauke, kao i profil nastavnika koji mogu predavati vjeronuku. Kako i u Prijedlogu NPP za 5. razred na lokalnom nivou za TK vjeronauka nije ubačena, Aktiv je poslao dopis i Komisiji za obrazovanje, kulturu, sport i mlade Skupštine TK u kome traži da se ove greške isprave i ne ponavljaju. Saopćenje pod nazivom „Slučajan propust, ili namjerna greška“ u cjelosti pročitaj na: <http://www.rijaset.ba>

23 Spisak odobrenih udžbenika za osnovnu i srednju školu u školskoj 2007./08. godini, kao i Prijedlog Okvirnog NPP za 5. razred devetogodišnje osnovne škole preuzmi na: www.fmon.gov.ba

24 Ovdje ponajprije mislimo na fizičko odvajanje imamsko-muallimskog poziva od poziva vjeroučitelja u školi!

relaciji vjeroučitelj-muallim, što ćemo ukratko objasniti u narednom odjeljku.

Koordinacija vjeroučitelj – muallim

Prilikom uvođenja (bolje rečeno vraćanja)²⁵ vjeronauke u školske programe 1993/94. istu su predavali uglavnom džematski imami. Razlog tome je bio nepostojanje stručnog nastavnčkog kadra za to. Danas je situacija drukčija. Još je neznatan procenat (barem na području Muftijstva tuzlanskog) onih koji rade i u džematu i u školi. Mišljenja smo da paralelno, sa odvajanjem poziva vjeroučitelja od imamsko-muallimskog poziva, treba strateški i planski raditi na izgradnji što jače i bolje koordinacije na relaciji vjeroučitelj - muallim, tj. škola - mekteb. Ovdje svakako, rizikujući da nas se pogrešno shvati, želimo naglasiti da je kvalitetna koordinacija i dobra saradnja mnogo potrebija muallimu i mektebu nego li vjeroučitelju iz prostog trazloga što gotovo sva djeca školskog uzrasta pohađaju vjeronauku, dok vrlo mali broj djece (sa tendencijom daljeg opadanja)²⁶ pohađa mekteb. Neka-

25 U uvodnom tekstu Biltena broj 1. (izdanje AV Gračanica i Doboj Istok) smo dali informaciju o historijatu predmeta vjeronauka gdje smo naveli da je, osim u propalom komunističkom periodu, vjeronauka kao predmet postojala u školama sve od uvođenja organizovanog obrazovanja djece – od turske uprave, preko austrougarske, između svjetskih ratova, pa sve do danas. U ovom sumarnom pregledu smo naveli da su od početka turske uprave pa do dolaska austrougarske, postojali različiti oblici vjerskog podučavanja – halka, prelazak knjige, učenje napamet, izučavalo se o vjeri u mektebu... Od vremena intenzivnog otvaranja tzv. narodnih škola u doba Austro-ugarske pa nadalje predmet je egzistirao pod sljedećim imenima: vjeronauka (od 1880. do 1924. god.), nauka o vjeri i moralu (1925. – 1933.), nauka o vjeri sa moralnim podukama (1934. – 1940.), vjeronauk (1941. – 1944.), vjerska nastava (školska 1945/46.). Od 1946. do 1992. godine predmet je bio izbačen iz Nastavnog plana i programa. Naravno, 1993/94. predmet je ponovo vraćen u škole i to pod nazivom islamska vjeronauka.

26 Ovako alarmantnu situaciju potvrđuje i jedan naš podatak iz decembra prošle godine. Mijenjajući džematskog imama (muallima) u našem džematu Orahovica Donja-Bajići, lično smo se uvjerili u slab odziv djece na mektepsku poduku. Naime, od 282 djece –školskih obveznika (podatak dobiven od školskoga pedagoga, gospodina Muhameda Vehabovića) koji pripadaju našem džematu (bez područne škole koja pripada drugom džematu i svojstveno tome djeca

da je situacija izgledala obrnuto. Naime, u članu 148. „Statuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u BiH“ koji govori o muftijinom nadziranju kako muallima i mekteba, tako i vjeroučitelja i islamske vjeronauke u državnim školama, stav 3. naglašava da muftije naročito moraju izviditi: „da li se vodi briga oko što mnogobrojnijeg školovanja djece i oko redovitog pohađanja vjeronauke“, a stav 4 nalaže da muftija ima nadzirati „da li mektepski učitelji vrše svoju dužnost, da djecu podstiču na što mnogobrojniji posjet škola.“²⁷

U svome referatu podnesenom na sastanku Reisul-uleme sa imamima na području Muftijstva zeničkog održanom u Zenici²⁸ Izet ef. Čamdžić, imam gradske džamije u Zavidovićima, konstatuje: „Promatrajmo problem mekteba sa aspekta vjeronauke u školi. Mnogi roditelji su se zadovoljili tom količinom vjere pa im je mekteb višak. Preporučujem poklanjanje veće pažnje kontroli rada vjeroučitelja, koji bi, kad bi ih IZ-a ‘držala na okupu’, mogli mnogo doprinijeti mektebu. Zamislite na istoj strani vjeroučitelja i muallima. Takva saradnja bi riješila važan problem mekteba koji se zove odziv i redovnost.“

Ovdje bi neupućen čitalac mogao pomisliti kako vjeroučitelj i muallim nisu na ‘istoj strani’, ali čitaocu koji je imalo upućen u ovu tematiku je sasvim jasno da se ovdje upravo mislilo na neophodnost i krajnju potrebu koordinacije i saradnje vjeroučitelja sa muallimom i *vice versa*.

Kao male korake, ali bitne doprinose u pravilnom artikulisanju koordinacije na relaciji vjeroučitelj-muallim, Muftijstvo tuzlansko je putem Savjeta vjeroučitelja, a kroz Etički kodeks, barem u načelu, regulisalo ovu problematiku. Naime, u 5. poglavlju Etičkog kodeksa „Posebna načela“, stav 3. „Prava i obaveze“, alineje 7. i 8. glase:

pripadaju drugom mektebu) prvi vikend u decembru 2007. u mekteb je u prosjeku došlo samo 21 dijete, što je samo 7,4% od djece prispjele za mekteb, tj. mektepskih obveznika!

27 „Ustavi islamske zajednice“, Muhamed Salkić, Sarajevo, El-Kalem, 2001. god., str. 71.

28 Sastanak je održan 28. marta ove godine. Podneseni referat pod nazivom „Imam – izazovi i perspektive“ u cjelosti pročitaj u: Preporod od 15. aprila 2008. na strani 11.

- svaki vjeroučitelj-ica dužan je najmanje jedanput u toku polugodišta posjetiti mekteb koji pohađaju učenici kojima predaje vjeronauku, a vjeroučitelji u srednjim školama mogu posjetiti mekteb ili će u radu Aktiva dogovarati aktivnosti koje će se odvijati van škole,
- svaki vjeroučitelj-ica dužan je ostvariti kontakt sa muallimom koji sa istom djecom radi u mektebu radi unapređenja odgojno-obrazovnog rada i u školi i u mektebu, odnosno islama uopće.

Mnoge nabrojene činjenice su bile ustavne kategorije u ranijim ustavima Islamske zajednice, čak u prvom *ustavu* - „Statutu za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova“. Ovdje ćemo navesti samo neke primjere:

Prema Statutu (paragraf 73, stav 14) kotarsko povjerenstvo (danas IO Medžlisa, op.a.) će „javiti muftiji, Ulema medžlisu ili političkim oblastima, kada dozna, da se ne obdržava osnova islamskog vjeronaučnog predavanja u javnim školama ili zavodima“.²⁹

Statut, također, u dužnost Ulema-medžlisa (danas Rijaset, op.a.) stavlja: „birati islamske vjeroučitelje za državne škole i druge javne zavode i predlagati ih zemaljskoj vladi radi potvrđenja“ – paragraf 138.³⁰, a u dužnosti muftije stavlja: „bdijenje nad tim da se od Ulema-medžlisa ustanovljen nastavni plan za islamsku vjeronauku u državnim i konfesionalnim školama i zavodima izvršava“ – paragraf 146, stav 3, a „među osobite dužnosti muftije spada redovito nadziranje medresa i mekteba, naročito mektebi ibtidaijja i islamske vjeronauke na svim konfesionalnim i državnim školama kao i javnim zavodima.“³¹ S druge strane, u aktuelnom Ustavu, kada se tiče vjeronauke, sve što ima je samo to da Rijaset Islamske zajednice (...) „odobrava nastavne planove i programe islamskih obrazovnih ustanova, te programe i udžbenike za vjeronauku“. (prema članu 52. Ustava IZ u BiH, 1997. godina). Kako bi prijedlozi koji su

spomenuti u ovome tekstu bili praktično ozbiljeni u jedinstvenoj strukturi IZ-e, oni kao takvi moraju u najboljoj i najprihvatljivijoj varijanti biti inkorporirani u najviše akte IZ-e, najprije u Ustav.

Zbog svega navedenog, na kraju donosimo model (naše viđenje) kako bi trebao izgledati novi Ustav IZ-e, ali samo u onome dijelu koji se odnosi, ili je usko vezan za pravilno funkcionisanje i razvoj predmeta Islamska vjeronauka i prihvatljiv statuts i mjesto nosioca takovrsnog razvoja predmeta Islamske vjeronauke – vjeroučitelja.

Model novog ustava islamske zajednice

Ovdje odmah pripomenimo kako odajemo priznanje radnoj grupi AKOS-a koja je bila i u radnoj posjeti kod predsjednika Sabora IZ-e³² sa svojim Prijedlogom nacrtu ustava Islamske zajednice. Ipak, kako je za izradu ovakvih dokumenata neophodno više radnih grupa koje su i strukovno različito orijentisane, ali i dugi vremenski period i javna rasprava, svjedoči i njihov rad na nacrtu novoga Ustava. Naime, osim nekih novina kada se tiče preustroja Vjersko-prosvjetne službe u sektor za vjerska pitanja i sektor za obrazovanje, ova radna grupa nije niti na jednom mjestu spomenula vjeroučitelja - nosioca 'nove' ustavne kategorije³³ – vjeronauke u školi. Kod nabiranja nadležnosti sektora za obrazovanje ova grupa nije niti spomenula vjeronauku niti izdavanje saglasnosti za predavanje vjeronauke (vidi član 55. Prijedloga ustava). S druge strane, stavljanje mearifskih poslova u nadležnost resoru za obrazovanje, bez da se definiše šta ti poslovi sve podrazumijevaju, ne može opravdati propust što se decidno nisu

32 Svi učesnici u izradi Prijedloga nacrtu novog ustava su 13. novembra 2007. godine bili kod predsjednika Sabora Islamske zajednice gospodina Edhema Bičakčića gdje su spomenuti nacrt prezentirali sa idejnog, pravnog i ekonomskog aspekta. Prema: „Prijedlog nacrtu novog ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini“, Preporod od 15. aprila 2008. godine, str. 52.

33 Mi smo svjesni činjenice da je vjeronauka kao takva postojala za vrijeme donošenja aktuelnog Ustava iz 1997. godine, ali kako nije pronašla odgovarajuće mjesto unutar ustavne strukture, tako je mi sada nazivamo 'novom ustavnom kategorijom'.

29 Prema: „Ustavi islamske zajednice“, Muhamed Salkić, Sarajevo, El-Kalem, 2001. god., str. 46.

30 Isto, str. 67.

31 Isto, str. 70.

navele gore spomenute kategorije. Dakle, po tome pitanju, prijedlog radne grupe AKOS-a se nimalo ne razlikuje od Ustava iz 1997. godine. Međutim, izvjesne stvari, iako 'neustavno', ipak u stvarnosti dobro funkcionišu, npr: muftija daje saglasnost za predavanje vjeronauke, iako to nije regulisano Ustavom, a svakako zaslužuje da bude! Na kraju, u DVA PRILOGA, donosimo Prijedlog kako da se ove ideje ugrade u novi ustav, ali donosimo i neka savim nova rješenja.

PRILOG BROJ 1.

PRIJEDLOG IZMJENA I DOPUNA USTAVA ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BIH

Član 37. (stav 2) glasi:

Imam je član džematskog odbora po položaju.

Član 37. (stav 2) treba da glasi:

Imam i jedan vjeroučitelj koji predaje vjeronauku u školi na području dotičnog džemata su članovi džematskog odbora po položaju.

Obrazloženje: smatramo da je zbog koordinacije između muallima i vjeroučitelja, te zbog oživljavanja i omasovljavanja polaznika mektepske poduke od velike koristi da vjeroučitelj (ili jedan od njih, ako ih je više), redovno prisustvuje sjednicama džematskog odbora i aktivno sudjeluje u kreiranju, posebno vjersko-prosvjetnog, života džemata. Kako je ovo realna potreba na terenu svjedoče i „Zaključci i napomene posjeta mektepskoj nastavi u 2007/08. godini“ Muftijstva tuzlanskog u dijelu u kojem se nalaže džematskim odborima „da na svoje sjednice obavezno pozivaju i vjeroučitelje koji djeci iz tog džemata predaju vjeronauku u školi“, kao i dijelu u kojem se nalaže izvršnim odborima medžlisa „da se razmotri mogućnost osnivanja Mektepskih odbora u koje bi obavezno bio imenovan kao član odbora i vjeroučitelj koji radi sa tom djecom“.

Član 40. (stav 3) glasi:

Glavni imam medžlisa je član izvršnog odbora medžlisa po položaju.

Član 40. (stav 3) treba da glasi:

Glavni imam medžlisa i predsjednik Aktiva vjeroučitelja su članovi izvršnog odbora medžlisa po položaju.

Obrazloženje: slično obrazloženju vezano za dopunu člana 37., smatramo da je vrlo potrebno da predsjednik aktiva vjeroučitelja bude član Izvršnog odbora po položaju³⁴. On

će svojim prisustvom sjednicama biti direktno involviran u organizacijski dio razvoja medžlisa. Predsjednik aktiva vjeroučitelja će kao član Izvršnog odbora medžlisa moći ideje koje se ozbiljuju unutar medžlisa plasirati vjeroučiteljima od kojih se, također, očekuje učestvovanje u realizaciji istih.

Član 42. (stav 1) glasi:

Glavni imam se brine o vjerskom životu na području medžlisa i odgovoran je za rad imama, hatiba i muallima.

Član 42. (stav 1) treba da glasi:

Glavni imam se brine o vjerskom životu na području medžlisa i odgovoran je za rad imama, hatiba i muallima. **Glavni imam koordinira svoj rad sa predsjednikom Aktiva vjeroučitelja koji je odgovoran za rad vjeroučitelja u Aktivu.**

Obrazloženje: ovim dodatkom se želi odgovornost glavnog imama za rad vjeroučitelja ograničiti, ali isto tako i jasno naglasiti da je glavni imam odgovoran za koordiniranje i protok informacija između vjeroučitelja u školama i muallima u mektebima. Jednostavno, ovim dodatkom se želi precizirati odgovornost na relaciji glavni imam – predsjednik aktiva vjeroučitelja, što do sada nije bio slučaj. U Ustavu iz 1936. godine je pisalo: „Glavnom imamu spada u dužnost „da, kada ga odredi Ulema medžlis za svoga izaslanika, pregleda rad vjeroučitelja u državnim, osnovnim, građanskim, i stručnim školama u smislu stava 2, paragraf 17, Zakona o islamskoj verskoj zajednici, i da pazi da se nastavni plan izvodi i da se čuvaju i poštuju propisi islama u svim javnim ustanovama“.

Član 45. (stav 3) glasi:

Muftija predstavlja Islamsku zajednicu u stvarima vjere na području muftiluka, te:

- tumači islamske norme i izdaje fetve,
- nadzire rad imama, hatiba, muallima i muderisa,
- stara se o zaštiti vjerskih prava muslimana,
- brine se o uvjetima za izvršavanje islamskih dužnosti,
- stara se o izvršavanju odluka i uputa viših organa Islamske zajednice,

od 15. decembra 2007. godine da predsjednik aktiva vjeroučitelja prisustvuje sjednicama Izvršnog odbora medžlisa (barem onda kada se razmatraju pitanja vezana za vjeronauku) je prihvaćena i kao takva ugrađena u tekst Etičkog kodeksa vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog. Ako to bude samo prvi korak do stalnog članstva (po položaju) predsjednika aktiva vjeroučitelja u Izvršnom odboru medžlisa, tek tada ćemo smatrati da je naša inicijativa urodila plodom.

34 Naša Inicijativa iznesena na Savjetu vjeroučitelja

- predlaže postavljenje, razrješenje i premještaj glavnog imama.

Član 45. (stav 3) treba da glasi:

Muftija predstavlja Islamsku zajednicu u stvarima vjere na području muftiluka, te:

- tumači islamske norme i izdaje fetve,
- nadzire rad imama, hatiba, muallima i muderrisa,
- **daje saglasnost vjeroučiteljima za predavanje islamske vjeronauke,**
- stara se o zaštiti vjerskih prava muslimana,
- brine se o uvjetima za izvršavanje islamskih dužnosti,
- stara se o izvršavanju odluka i uputa viših organa Islamske zajednice,
- predlaže postavljenje, razrješenje i premještaj glavnog imama.

Obrazloženje: dodavanjem ove treće alineje se želi samo ugraditi u postojeći Ustav jedna činjenica koja se svakako primjenjuje, ali smatramo da ona ima mjesto u Ustavu s obzirom na to da su u prethodnoj alineji nabrojani svi ostali pozivi ljudi zaposlenih direktno u vjersko-prosvjetnoj djelatnosti. Osim toga smatramo vrlo važnim da saglasnost za predavanje islamske vjeronauke postane ustavna kategorija.

Član 47. (stav 2) glasi:

Muftiji u radu pomaže Savjet koji čine svi glavni imami i direktor medrese sa područja muftiluka.

Član 47. (stav 2) treba da glasi:

Muftiji u radu pomaže Savjet koji čine svi glavni imami, **predsjednik Savjeta vjeroučitelja** i direktor medrese sa područja muftiluka.

Obrazloženje: kako predsjednik aktiva vjeroučitelja treba da bude član Izvršnog odbora po položaju, isto tako i predsjednik Savjeta vjeroučitelja na nivou muftijstva treba da bude član Savjeta muftije. Tek na ovakav način dolazi do punog izražaja hijerarhijski ustroj Islamske zajednice i protok informacija kroz taj *krvotok*. Predsjednik Savjeta vjeroučitelja će tako informacije *iz prve ruke* moći prenositi članovima savjeta vjeroučitelja koji će to isto činiti prema članovima aktiva vjeroučitelja.

Član 49. (stav 4) glasi:

Članovi Rijasetu po položaju su: zamjenik reisu-l-uleme, generalni sekretar Rijasetu, predsjednici mešihata Islamske zajednice i direktor Vakufske direkcije.

Član 49. (stav 4) treba da glasi:

Članovi Rijasetu po položaju su: zamjenik reisu-l-uleme, generalni sekretar Rijasetu, predsjednici mešihata Islamske zajednice i direktor Vakufske direkcije, **šef VPS Rijasetu IZ-e i predsjednik Koordinacionog odbora vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH.**

Obrazloženje: nije nam jasno zašto i do sada šef VPS-e Rijasetu nije bio po položaju član najvišeg izvršnog organa u Islamskoj zajednici. Mi držimo da je VPS *žila kucavica* razvoja i samog postojanja IZ-e kao takve. Isto tako i predsjednik koordinacionog odbora vjeroučitelja (naravno, ovo se tijelo može i drugačije zvati, ali će svakako brojati ukupno osam (8) članova – predsjednici savjeta vjeroučitelja pri muftijstvima, od kojih jedan predsjednik) treba biti član Rijasetu po položaju, isto onako kako i predsjednik savjeta vjeroučitelja treba biti član Savjeta muftije, ili predsjednik aktiva vjeroučitelja treba biti član Izvršnog odbora međžlisa po položaju.

U članu 52. se dodaje nova alineja na mjestu broj 4 koja glasi:

Rijaset Islamske zajednice:

- **koordinira, revidira i arhivira od strane muftijstva izdate saglasnosti vjeroučiteljima za predavanje vjeronauke u školama.**

Prema tome, član 52. u cjelosti treba da glasi:

Rijaset Islamske zajednice:

- brine se o cjelokupnom vjerskom životu i o utemeljenosti svih djelatnosti u Islamskoj zajednici na načelima Šerijata,
- vrši nadzor nad radom izvršnih organa i ustanova u Islamskoj zajednici,
- postavlja, premješta i razrješava dužnosti glavne imame, imame, hatibe i muallime,
- **koordinira, revidira i arhivira od strane muftijstva izdate saglasnosti vjeroučiteljima za predavanje vjeronauke u školama.**
- postavlja i razrješava dekane i direktore islamskih obrazovnih ustanova,
- odobrava nastavne planove i programe islamskih obrazovnih ustanova te programe i udžbenike za vjeronauku,

Obrazloženje: ovdje se želi istaknuti da krajnja revizija (kontrola nad izdavanjem) izdavanja saglasnosti za predavanje vjeronauke treba biti u nadležnosti Rijasetu. Isto tako, kroz centralizovani sistem arhiviranja izdatih saglasnosti (uz mnoštvo drugih podataka) može se imati jaka baza podataka koja će biti osnova za strateško planiranje i usmjeravanje budućih uposlenika prilikom školovanja. Znamo da sličan sistem i sada funkcioniše

kroz VPS Rijasetu, ali ga je, zbog nepostojanja jasne regulative, vrlo teško u cjelosti provoditi i pravovremeno *ažurirati*. Na ovaj način bi se konačno počela primjenjivati i jedna za sada nerealizovana ideja, objavljivanje svih izdatih saglasnosti za predavanje islamske vjeronauke u službenom dijelu Glasnika Rijasetu Islamske zajednice u BiH. Prema Ustavu iz 1936. godine koji donosi jedno cijelo poglavlje Prosvjeta, vjerska nastava u svim školama mora biti najmanje dva časa sedmično. Imenovanje vjeroučitelja islamske vjeronauke u državnim školama je vršio nadležni ministar na porijedlog Ulema-medžlisa, a u skladu sa zakonom o vjerskoj nastavi. Ulema-medžlis je mogao oduzeti pravo nastavniku da predaje islamsku vjeronauku (Vidi paragraf 210.).

Član 57. glasi:

Reisu-1-ulemu i zamjenika reisu-1-uleme bira tijelo koje sačinjavaju: sabornici Islamske zajednice, članovi Rijasetu Islamske zajednice, muftije, predsjednici mešihata Islamske zajednice, dekani i direktori islamskih ustanova, glavni imami i predsjednici izvršnih odbora medžlisa.

Član 57. treba da glasi:

Reisu-1-ulemu i zamjenika reisu-1-uleme bira tijelo koje sačinjavaju: sabornici Islamske zajednice, članovi Rijasetu Islamske zajednice, muftije, **predsjednici savjetâ vjeroučitelja**, predsjednici mešihata Islamske zajednice, dekani i direktori islamskih ustanova, glavni imami i predsjednici izvršnih odbora medžlisa. **Obrazloženje:** ništa novo! Kako i kod drugih strukturalnih popunjavanja, tako i kod izbora prvog čovjeka Islamske zajednice trebaju učestvovati *najviši predstavnici vjeroučitelja* – predsjednici savjetâ vjeroučitelja, jednom riječju svi članovi savjetâ muftije u novome sazivu.

Član 72. glasi:

U okvirima Islamske zajednice mogu se osnivati udruženja. Rad udruženja uređuje se Statutom. Statut donosi skupština udruženja, a potvrđuje ga Sabor Islamske zajednice.

Član 72. treba da glasi:

U okvirima Islamske zajednice mogu se osnivati udruženja. Rad udruženja uređuje se Statutom. Statut donosi skupština udruženja, a potvrđuje ga Sabor Islamske zajednice. **Ukoliko Sabor ne usvoji statut udruženja, to udruženje ne može djelovati unutar Islamske zajednice niti iznositi u javnost njene stavove.**

Obrazloženje: na ovu dopunu nas je potakao dvojni modalitet ustrojstva vjeroučitelja o kojem smo raspravljali u ovome tekstu, a koji (još uvijek) *nesmetano* funkcioniše. Znači, mora se prema i dosadašnjem Ustavu jasno rasčlaniti koje je udruženje (asocijacija, klub, savjet, aktiv..., nije bitno kako se zove) osnovano uz potvrdu Sabora Islamske zajednice, a koje ne. Naravno, krajnji cilj je da se ono i tretira na način kako ga se definira.

Član 74. (stav 4) glasi:

U predstavničkim organima Islamske zajednice ne može biti više od jedne trećine zaposlenih u Islamskoj zajednici.

Član 74. (stav 4) treba da glasi:

U predstavničkim organima Islamske zajednice ne može biti više od jedne trećine zaposlenih u Islamskoj zajednici. **Vjeroučitelji koji predaju vjeronauku u školama se ne podrazumijevaju pod zaposlenim u islamskoj zajednici.**

Obrazloženje: za pojašnjenje dileme da li se vjeroučitelji koji predaju vjeronauku u školama podrazumijevaju pod 'zaposleni u islamskoj zajednici' postavili smo pitanje Fetvai-eminu, dr. Enesu Ljevakoviću na što je on odgovorio: „Budući da se status uposlenika računa prema tome u kojoj ustanovi je prijavljen kao uposlenik, odnosno gdje mu je radna knjižica, vjeroučitelji se ne mogu računati kao uposlenici Islamske zajednice, zato što se njihove radne knjižice vode u školama u kojima rade, tj. državnim ustanovama, a ne ustanovama IZ. S druge strane, s obzirom da je za njihovo uposlenje kao vjeroučitelja neophodna saglasnost nadležnog organa IZ, može se javiti dilema da li se oni mogu tretirati kao uposlenici IZ u pogledu njihovog članstva u Saboru IZ. Smatramo da je prvo tumačenje izvjesnije, ali je ipak potrebno otkloniti dilemu autentičnim tumačenjem organa koji je donio spomenutu odredbu ili tumačenjem Ustavnog suda IZ.“

Naravno sve ove izmjene i dopune za sobom povlače i izmjene i dopune Izbornih pravila!

PRILOG BROJ 2. IZMJENA IZBORNIH PRAVILA

Član 40. glasi:

Članovi Rijasetu Islamske zajednice po položaju su: reisu-1-ulema, zamjenik reisu-1-uleme, generalni sekretar Rijasetu, predsjednici mešihata Islamske zajednice i direktor Vakufske direkcije.

Član 40. treba da glasi:

Članovi Rijasetu po položaju su: zamjenik reisu-l-uleme, generalni sekretar Rijasetu, predsjednici mešihata Islamske zajednice i direktor Vakufske direkcije, **šef VPS Rijasetu IZ-e i predsjednik Koordinacionog odbora vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH.**

Obrazloženje: kako je ovaj član Izbornih pravila izveden prema članu 49. Ustava IZ-e, za koji smo predložili istovjetnu dopunu, tako se i ovaj član automatski dopunjuje na način kako je to gore istaknuto.

Član 43. glasi:

Reisu-l-ulemu i zamjenika reisu-l-uleme bira izborno tijelo koje sačinjavaju: sabornici islamske zajednice, članovi Rijasetu Islamske zajednice, muftije, predsjednici mešihata Islamske zajednice, dekanı i direktori islamskih ustanova, glavni imami i predsjednici izvršnih odbora međžlisa.

Član 43. treba da glasi:

Reisu-l-ulemu i zamjenika reisu-l-uleme bira tijelo koje sačinjavaju: sabornici Islamske zajednice, članovi Rijasetu Islamske zajednice, muftije, **predsjednici savjetā vjeroučitelja**³⁵, predsjednici mešihata Islamske zajednice, dekanı i direktori islamskih ustanova, glavni imami i predsjednici izvršnih odbora međžlisa.

Obrazloženje: slično prethodnom, kako je ovaj član Izbornih pravila izveden prema članu 57. Ustava IZ-e, za koji smo predložili istovjetnu dopunu, tako se i ovaj član automatski dopunjuje na način kako je to gore istaknuto.

DAJEMO PREPORUKE (BILO BI DOBRO):

- Rijaset kroz Vjersko-prosvjetnu službu svim muftijstvima dati uputstva o formiranju prvo aktivā, zatim i Savjeta vjeroučitelja!
- Svi savjeti vjeroučitelja predložiti, a savjeti muftije usvojiti etički kodeks vjeroučitelja!
- Savjeti vjeroučitelja uraditi cjelovitu analizu o potrebi uposlenja vjeroučitelja na neodređeno radno vrijeme i istu uputiti prema nadležnom ministarstvu! Glavni saradnik na projektu treba biti VPS Rijasetu IZ-e.
- Formirati koordinacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH! (jednostavno

sazvati prvi radni sastanak svih predsjednika savjetā vjeroučitelja, njih 8)!

- Proglasiti 2008/09. školsku godinu - godinom vjeronauke (Rijaset) u školi kako bi se mali, ali nimalo beznačajan jubilej - 15 godina od vraćanja vjeronauke u školski sistem - dostojno obilježio na najvišem nivou!
- Koordinacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH organizovati Svečanu akademiju (osim toga i okrugli sto) povodom 15 godina od vraćanja vjeronauke u školu. Koorganizator bi trebao biti časopis *Novi muallim!*
- Koordinacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH osmisliti i implementirati snažnu podršku listovima *Kevser* i *Kevserko!* VPS Rijasetu IZ-e pružiti potrebnu pomoć na ovome zadatku!
- Koordinacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH ozbiljno razraditi i ponuditi svoj autentični prijedlog nacrtu novog ustava IZ-e gdje bi se inkorporirale kategorije poput vjeronauke, vjeroučitelja, savjetā vjeroučitelja, aktivā vjeroučitelja, zatim članstvo vjeroučitelja po položaju u izvršnim odborima međžlisa, savjetima muftije i Rijasetu IZ-e!
- Usvojiti pozitivne izmjene i dopune postojećeg Ustava (Sabor) koje se sve odnose na ustavne kategorije – školsku vjeronauku. Naravno, svjesni smo procedure oko donošenja novoga ustava, ali neka se zna da ima inicijativa u tome smjeru.
- Rijaset kroz Vijeće za vjeronauku izraditi ozbiljnu studiju - projekat o agenciji za podršku autorskim projektima iz oblasti vjeronaučnog stvaralaštva pri IZ-i koja će ustanoviti Stalnu komisiju za ocjenjivanje prihvatljivosti i davanje preporuke (pedagoškim zavodima) za upotrebu i korištenje raznih autorskih djela – nastavnih materijala (priručnici, audio-video materijali, trajni nastavni plakati, grafo-folije, multimedijalni kvizovi...)
- Krajem školske 2008./09. godine (april i maj 2009. godine) organizovati, nakon općinskih, i kantonalna takmičenja iz islamske vjeronauke na nivou svih kantona (muftijstva zadužiti za koordinaciju), te razmotriti

³⁵ Kako je osam muftijstava u BiH (ne računajući Vojno), tako će i osam predsjednika savjetā vjeroučitelja biti dio Izbornog tijela za izbor Reisu-l-uleme.

način organizovanja takmičenja na nivou države (Rijaseta) – Vjeronaučna olimpijada. Organizacija (ili barem koorganizacija) bi morala biti povjerena listu *Kevser* – jedinom časopisu takve vrste u BiH!

ZAKLJUČAK

Kroz ovaj tekst smo imali namjeru da ukažemo na neke nelogičnosti, neusklađenosti, nesistemska rješenja. Nikako nam nije bila namjera kritiziranje, već dobronamjerna kritika. Ali da nismo ostajali samo na stepenu kritike, potvrđuje to što smo gdje god smo mogli iznosili i prijedloge rješenja. Svakako je dobro što je formirano Udruženje vjeroučitelja Kantona Sarajevo, ali je još bolje što je formiran Savjet vjeroučitelja Muftijstva tuzlanskog i što je predstavljen, po našem mišljenju, bolji, prihvatljiviji, obostrano korisniji, i ako hoćete u tranzicijskom vremenu profesionalizacije vjeroučiteljskog poziva, mudriji način organizovanja vjeroučitelja.

U ovome tekstu smo htjeli ukazati kako je sazrelo vrijeme da se konačno vjeroučitelji uvežu na nivou države i da formiraju jedno tijelo. Isto tako nam je bila namjera da nadležnim za to ukažemo kako bi upravo to tijelo u saradnji sa drugim službama Rijaseta moglo doprinijeti boljitku zajedničkog nam interesa – širenja dobra među ljudima.

U praktičnom smislu, to tijelo (Koordnacioni odbor vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH) bi moglo jednostavnije izorganizovati takmičenje iz Islamske vjeronauke na nivou države, preuzeti distribuciju *Kevsera* i podići mu tiraž barem za 100%³⁶, pretplaćivanjem svih vjeroučitelja na Novi muallim podići i njemu tiraž

36 Posljednji tiraž *Kevsera* je 12500, a *Kevserka* 7000. U tome tiražu područje Tuzlanskog muftijstva učestvuje sa 2065 *Kevsera* i 1325 *Kevserka*. Uz malo napora, zahvaljujući svojim vrijednim članovima, AV Gračanica i Doboje Istok je (na 6.716 učenika, u 13 škola koje Aktiv pokriva) distribuirao u prosjeku 1.300 primjeraka *Kevsera* i *Kevserka* po jednome broju što je blizu 20% od ukupnog broja osnovaca. Naravno, kada se uzme u obzir dobit na rabat, Aktiv je u plusu svaki mjesec za solidan novčani iznos. Ako se uzme da je Aktiv na 6716 učenika distribuirao mjesečno 1300 komada, tada bi na području samo Muftijstva tuzlanskog (oko 60 000 učenika) trebalo distribuirati 12-13000, a ne jedva 3400 primjeraka.

za najmanje 500 komada³⁷, distribuirati ciljanu literaturu³⁸ – ponajprije izdanja izdavačke kuće Rijaseta – El-Kalem, razviti vlastito, vrlo bogato autorsko vjeronaučno stvaralaštvo³⁹, i da ovdje završimo sa nabranjanjem pozitivnih strana uvezivanja vjeroučitelja na nivou države. Recimo i to da bi ovo tijelo, moglo i moralo, uticati na rješavanje vrlo slabog radnog statusa vjeroučitelja u BiH.

Na kraju, ovi bi prijedlozi mogli izgledati utopistički, ali ako se pristupi njihovoj implementaciji na način *korak po korak*, oni postaju lahko ostvarivi.

Sada je na onima koji mogu pomoći u realizaciji ovih ideja da to i učine, ako žele!? Mi vjeroučitelji to želimo!

37 Ako uzmemo da (od 873 vjeroučitelja islamske vjeronauke u BiH-podatak VPS Rijaseta) oko 300 vjeroučitelja na razne načine kupuju ili dobijaju i prate ovaj i za njih namijenjen časopis, onda njih blizu 600 nije pretplaćeno na ovaj časopis. AV Gračanica i Doboje Istok je, u kontekstu stručnog usavršavanja, sve svoje članove, pretplatio na sljedeće pedagoško-didaktičke i kulturno-historijske časopise: 1. Muallim – časopis za odgoj i obrazovanje, (izdanje: Sarajevo); 2. Didaktički putokazi – časopis za nastavnu teoriju i praksu, (Zenica); 3. Nova škola – stručni časopis nastavnika BiH, (Tuzla); 4. Gračanički Glasnik – časopis za kulturnu historiju, (Gračanica). Dakle, svaki će član Aktiva imati u svojoj kućnoj biblioteci primjerak ovih časopisa. Sredstva za to su osigurana iz Fonda od dobiti na rabat kod distribucije *Kevsera* i *Kevserka*.

38 U periodu od 7-12. aprila ove godine AV Gračanica i Doboje Istok je u saradnji sa izdavačkom kućom „Tugra“ iz Sarajeva, sakupio 87 uplata kako od učenika, tako i od naših kolega nastavnika, te uz 13 primjeraka koje Aktiv poklanja školskim bibliotekama, naručio i distribuirao 100 primjeraka DVD-a „Moj ummet“. Prema stručnom mišljenju Pedagoškog zavoda Tuzla, DVD „Moj ummet“ je nastavni materijal koji se može koristiti kako u nastavi islamske vjeronauke, religijske kulture i muzičke kulture, tako i u vannastavnim aktivnostima.

39 Osnivanje agencije za podršku autorskim projektima iz oblasti vjeronaučnog stvaralaštva se nameće prioritarnim zadatkom. Naš projekat vjeronaučni multimedijalni kviz „Igrajmo se i učimo 1“ je na *čekanju* pozitivnog (ili negativnog mišljenja) Muftijstva tuzlanskog još od 16. februara ove godine.

Summary

THE PLACE OF RELIGION TEACHERS IN STRUCTURE OF THE ISLAMIC COMMUNITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

SAMIR DEDIC

The article points to some of the illogicalities, discrepancies and unsystematic solutions in the teaching process and work of religion teachers in schools. Currently there are two types of organizing of religion teachers in Bosnia and Herzegovina:

1. Religion Teachers Association - entirely independent and legally registered civic association of religion teachers

2. Religion Teachers Council - a form of organization of religion teachers through institutions of Mufti Districts of the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina

The author approves of establishment of the Religion Teachers Association of Sarajevo Canton, but gives preference to organizing religion teachers through Mufti District Religion Teachers Councils. Mufti District (or Cantonal) Islamic Religious Teaching Competitions are held in only four out of eight Mufti Districts (Gorazde, Mostar, Zenica i Travnik). On the other hand, status of religious teachers is appalling in comparison to other teaching staff. For example, out of twenty-two religion teachers in Gracanica and Dobož Istok municipalities only one is employed permanently while all others are employed on a temporary basis.

The article stresses that it is high time for religion teachers to come together and form one association at the state level - Coordinating Board of Muslim Religion Teachers in Bosnia and Herzegovina. An upcoming 15th anniversary of reintroduction of religion education in schools adds to the importance of this initiative.

In order to solve these various problems the author offers amendments to the Constitution of the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina as well as amendments to the Election Law.

موجز

الموجز

سامير دديتش

يشير هذا المقال إلى بعض الأمور غير المنطقية وغير المنسجمة والحلول غير المنهجية في تنظيم مدرّسي التربية الدينية وعملهم في المدارس. يوجد في البوسنة والهرسك حاليا نمطان من لعمل المنظم لمدرّسي التربية الدينية:

1- جمعية مدرّسي التربية الدينية - وهو جمعية مواطنين مستقلة لمدرّسي التربية الدينية ولها صفة الشخص القانوني،

2- مجلس مدرّسي التربية الدينية - نمط منظم لعمل مدرّسي التربية الدينية من خلال "مؤسسة" دار الإفتاء.

يبين الكاتب أنّ تأسيس اتحاد مدرّسي التربية الدينية في إقليم سراييفو أمر جيد، ولكنه يعطي الأولوية لتأسيس مجالس مدرّسي التربية الدينية ضمن دور الإفتاء. إن مسابقات التربية الدينية على مستوى دور الإفتاء (أو الأقاليم) تقام في أربعة فقط من أصل ثمان دور إفتاء في البوسنة والهرسك (غوراجدا وموستار وزينيتسا وترافنيك).

ومن جهة ثانية فإن الوضع القانوني لمدرّسي التربية الدينية يمكن أن يوصف لضعفه بالكارثي، قياسا بمدرّسي المواد الأخرى، فعلى سبيل المثال، يبلغ عدد مدرّسي مادة التربية الدينية في غراتشانييتسا ودوبوي إستوك ٢٢ مدرّسا، منهم واحد فقط يعمل بموجب عقد عمل دائم.

يراد من هذا المقال الإشارة إلى أن الوقت قد حان لكي يجتمع مدرسو التربية الدينية على مستوى الدولة وأن يؤسسوا كيانا موحدا (المجلس التنسيقي لمدرّسي التربية الدينية الإسلامية في البوسنة والهرسك). وتزداد أهمية هذا الأمر في الوقت الذي يحتفل فيه بالذكرى السنوية الخامسة عشرة على عودة مادة التربية الدينية إلى المناهج المدرسية.

ومن أجل إيجاد حلول لهذه المشاكل، فإن الكاتب يقترح تعديلات وإضافات على دستور المشيخة الإسلامية وكذلك تعديلا في الأنظمة الانتخابية.